

MERCÈ DURFORT I COLL

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE CIÈNCIES BIOLÒGIQUES

REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES I ARTS DE BARCELONA

BARCELONA. 2025

Mercè Durfort i Coll

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES I ARTS DE BARCELONA

Mercè Durfort i Coll

BARCELONA
2025

© RACAB 2025

1a edició: octubre de 2025

Tiratge: 200 exemplars

DL: B-20256-2025

ISBN: 978-84-937317-7-9

Foto de la portada d'Héctor Ruiz Martín

Maquetació i impressió: 9.disseny s.l.

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Presentació, <i>per Teresa Cabré i Jordi Isern</i>	7
Record de Mercè Durfort, <i>per Xavier Bellés</i>	9
Mercè Durfort en família, <i>per Eva Ribes, Albert Mallorquí i Toni Mallorquí</i>	15
La Mercè, estudiant de biologia (1960-1965), <i>per Xavier Llimona</i>	21
Les meves converses amb Mercè Durfort, <i>per Lluís Serra i Camó</i>	25
Mercè Durfort a la Universitat de Barcelona, <i>per Josep M. Bricall</i>	29
El Departament de Biologia Cel·lular, llegat permanent de Mercè Durfort, <i>per Maria Gràcia Bozzo Duran</i>	33
Mercè Durfort i Coll: la recerca i la transferència del coneixement, <i>per Sergi Bonet Marull</i>	37
Mercè Durfort i l'Institut d'Estudis Catalans, <i>per Joandomènec Ros</i>	41
Mercè Durfort, amiga i acadèmica de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, <i>per Joan Jofre</i>	45

Mercè Durfort, i la Societat Catalana de Biologia, <i>per Ramon Bartrons i Bach, Mariàngels Gallego i Ribó</i>	49
Mercè Durfort i la Institució Catalana d'Història Natural, <i>per Joan Pino, Jordina Belmonte, Juli Pujade-Villar i Isabel Munujos</i>	53
Mercè Durfort: la ciència com a patrimoni cultural, <i>per Antoni Roca Rosell i Joan Vallès Xirau</i>	59

Presentació

Parlar de Mercè Durfort et porta inevitablement a posar en primer lloc, sense desmerèixer les altres facetes que després comentarem, la persona que fou: cordial, generosa, empàtica i amb ganes de relacionar-se amb els altres des de la humanitat més profunda.

Mercè Durfort no defugia mai una estona de tracte amical i transmetia tothora un sentiment de confiança que invitava a una conversa distesa, durant la qual el seu somriure sempre era present.

Recordava els aniversaris dels amics i dels col·legues, celebrava amb un petit obsequi moments significatius per a uns i altres. Els qui l'estimàvem esperàvem el seu pom de muguet per l'1 de maig, seguint la tradició francesa en la qual va ser educada. La Mercè era extremament detallista.

Al costat de la boníssima persona que era, Mercè Durfort va destacar professionalment per la seva capacitat i la seva dedicació docents, per la facilitat que tenia d'il·lusionar els estudiants per la ciència a través d'un discurs planer i entenedor, que feia semblar fàcil qualsevol explicació acadèmica.

Aquesta aparent senzillesa i la familiaritat del seu tracte podien fer pensar que era una persona de coneixements bàsics, no complexos ni profunds. Però, al contrari, Mercè Durfort era de les persones que sabien posar-se a l'alçada dels altres quan volia transmetre coneixements i verificar que fossin entesos. Només quan en saps molt ets capaç d'explicar les coses complexes amb senzillesa.

A més d'aquestes virtuts professionals i personals, reconegudes amb la Medalla Narcís Monturiol (2001) i la Creu de Sant Jordi (2004), Mercè Durfort va ser una acadèmica exemplar, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB) i de la Reial Acadèmia de Medicina.

Es lliurava a les institucions que l'havien incorporat com a membre amb un sentit natural del deure, perquè volia respondre responsablement a la deferència

dels qui l'havien escollit. Per això no tenia mai un no quan se li demanava un servei, una intervenció o qualsevol altra prestació en nom de la institució.

Com és lògic, doncs, amb un caràcter tan obert i compromès, va ser cridada a ocupar càrrecs de responsabilitat durant diferents períodes, tant a l'IEC com a la RACAB. A l'IEC, va ser presidenta de la Secció de Ciències Biològiques (1994-2000) i secretària de la mateixa Secció (1992-1993). A la RACAB, va exercir els càrrecs de secretària de la Secció 5a —de Biologia— (1995-2003), directora de la mateixa Secció (2002-2006), comptadora (2006-2011), vicepresidenta (2011-2016), vicesecretària general (2011-2013) i bibliotecària (2018-2022).

El bon caràcter de la Mercè podia fer pensar que la seva tolerància la feia passar sempre per damunt d'allò que realment pensava. Però no era així. Més enllà dels càrrecs, la seva honestedat la feia intervenir quan considerava que havia de fer sentir una veu discrepant respecte el que sostenia la posició oficial.

Una dona honesta, valenta, lliurada al màxim a les institucions que van tenir el gran honor de comptar amb ella com a membre. Sempre recordarem aquesta Mercè apassionada, responsable, bona docent, lliurada a la comunicació de la ciència i, per damunt de tot, una gran persona.

TERESA CABRÉ I CASTELLVÍ
Presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans

JODI ISERN I VILABOY
President de la Reial Acadèmia
de Ciències i Arts de Barcelona

Record de Mercè Durfort

Mercè Durfort i Coll va néixer a La Suze-sur-Sarthe, una vila al País del Loira, a França, on la seva mare, Mercè Coll i Taberner, es trobava exiliada després de la Guerra Civil espanyola. Mare i filla van tornar totes soles a Catalunya a la dècada de 1950, i la Mercè començà els estudis secundaris a l'Institut Maragall de Barcelona. Després cursà la carrera de biologia a la Universitat de Barcelona (UB), on es llicencià l'any 1965. Tot seguit, començà els estudis de doctorat a la càtedra de morfologia microscòpica de la UB. El 1973 llegí la tesi doctoral, per la qual li fou atorgat el premi extraordinari. Acabada la tesi va fer dues estades curtes a l'Institut de recherches scientifiques sur le cancer, a Villejuif, prop de París, supervisada pel professor Wilhelm Bernhard. En aquest institut va perfeccionar-se en les tècniques usades per a l'observació microscòpica a escala ultraestructural. Amb el temps, feu algunes estades en diversos instituts d'oceanografia i ciències del mar, a Arcaishon, a Montpeller i a Banyuls de la Marenda, sobretot per a aprofundir en l'estudi dels protists paràsits d'espècies marines. Es tractà, però, d'estades curtes, ja que la manca de professorat al seu departament de la UB li feien declinar possibilitats de períodes d'absència més llargs.

A Madrid, el 1975, guanyà per concurs oposició una plaça de professor adjunt d'*histologia vegetal i animal*, denominació que es convertí quatre anys després en *citologia i histologia vegetal i animal*. Restà com a professora adjunta de la UB fins al 1985, en què guanyà la càtedra de biologia cel·lular de la Facultat de Biologia de la mateixa universitat. Exercí aquesta responsabilitat des del 1985 fins al 2013, any en què es jubilà per imperatiu legal i passà a ser catedràtica emèrita. A la UB assumí responsabilitats de tipus molt divers. Així, fou vicedegana de docència (1983-1986), presidenta de la Comissió Cultural de la Facultat de Biologia (1980-2013), comissària d'«Exponatura» (exposició fotogràfica en què participen professors, personal d'administració i serveis, a més d'estudiants) des dels seus inicis (el

1980), presidenta de la Comissió de Dinamització Lingüística de la mateixa facultat (1994-2013), cap de la Unitat de Biologia Cel·lular (1986-1995) i directora del Departament de Biologia Cel·lular (1995-2001). L'any 1990 inicià una col·lecció d'instruments científics antics (microscopis, balances, centrífugues, etc.), pensant en un futur museu de la instrumentació científica a la Facultat de Biologia.

En el camp de la docència, escau destacar la seva excepcional dedicació com a professora a la UB, en la qual impartí milers d'hores de classe d'altíssima qualitat, teòriques i pràctiques, i orientà de manera personalitzada centenars d'alumnes, tant durant el període universitari (incloent-hi la direcció d'una vintena de tesis i tesines sobre els temes de la seva especialitat) com en el moment en què havien de decidir sobre el seu futur postuniversitari. Es pot dir que la Mercè Durfort dedicà a la docència i als altres pràcticament tota la seva vida. Per si la feina a la universitat fos poca, la seva vocació docent anà més enllà, i s'afanyà a participar als Seminaris d'Estudis Universitaris, una iniciativa endegada el 1973 pel Consell Directiu de la Institució Catalana d'Història Natural que tingué una gran capacitat de convocatòria. En aquest context, i durant anys, va impartir cursos d'estiu d'histologia vegetal i animal i de microscòpia, desenvolupats al Laboratori Biològic de Sarrià. En tancar aquest centre, fou sol·licitada pel Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats, on, amb la col·laboració d'alguns professors del seu departament, va impartir cursets intensius durant una dècada aproximadament. A l'últim, en els darrers vint-i-cinc anys feu de professora en les emblemàtiques Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran de la UB.

També es preocupà de generar eines modernes relacionades amb la docència. En aquest sentit, fou autora de nombrosos vídeos que expliquen mètodes de microscòpia, alguns dels quals, editats pel Servei d'Audiovisuals de la UB i l'Institut de Ciències de l'Educació, entre el 1984 i el 1993. Podem esmentar, com a exemples, *Tècniques histològiques animals*, *Tècniques histològiques vegetals*, *Tècniques d'obtenció de preparacions vegetals*, *Introducció a l'estudi dels teixits vegetals*, *La fixació*, *La microtomia*, *La tinció*, *Introducció a la interpretació dels teixits animals*, *Reconeixement de preparacions vegetals*, *Histologia normal de mol·luscs bivalves*, *Mirar, veure i interpretar*, entre d'altres.

Quant a la seva activitat de recerca, Mercè Durfort se centrà en l'estudi de la gametogènesi i en la histopatologia de mol·luscs i crustacis, en els processos bioacumulatius dels bivalves marins d'interès en aqüicultura, així com en la determinació de protists paràsits, en especial, microsporidis. Aquesta activitat de recerca va donar lloc a més de 170 publicacions científiques en revistes nacionals i internacionals, i més de 220 comunicacions científiques presentades en congressos aquí i arreu. En les seves publicacions científiques destaquen les magnífiques imatges de l'estructura i la ultraestructura cel·lulars que demostren el seu domini en les tècniques de microscòpia, tant òptica com electrònica. Com a publicacions

no estrictament biològiques, cal destacar la biografia de Jaume Pujiula que publicà dins l'obra *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*, coordinada per Josep M. Camarasa i publicada el 1995. Alhora, publicà diversos treballs sobre la vida i l'obra de Santiago Ramón y Cajal, de qui Mercè Durfort fou gran admiradora, sobre la història dels estudis de biologia a la UB i sobre la terminologia científica en el seu àmbit d'estudi.

També dedicà part del seu temps a traduir textos d'histologia i de biologia cel·lular, publicats originalment en anglès o en francès. Així, juntament amb el professor Miquel Llobera, del Departament de Bioquímica de la Facultat de Biologia de la UB, coordinà la traducció de les cinc primeres edicions del llibre *Biología molecular de la célula*, el famós «Alberts», una de les millors obres de biologia cel·lular i molecular dels darrers anys, amb la participació de membres del seu departament i del de bioquímica de la UB.

Fou una de les primeres a associar-se a la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) després de la represa del 1972, en la qual exercí diverses responsabilitats al llarg del temps, i de la Societat Catalana de Biologia (SCB), de la qual, per exemple, fou vicepresidenta del 1981 al 1985. L'any 1989 ingressà com a membre numerària electa de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) (era la segona dona que hi ingressava després de la doctora Creu Casas i Sicart), i el 1993 fou acollida com a primera dona acadèmica a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB). En les dues institucions exercí responsabilitats diverses, com es detalla en altres capítols d'aquest recull. A més, fou acadèmica corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (2000) i de la Reial Acadèmia de Doctors d'Espanya (2007). Entre d'altres reconeixements, va rebre la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic (2001), la Creu de Sant Jordi (2004), el premi a la millor imatge científica del 2012 atorgat per la Societat Espanyola de Bioquímica i Biologia Molecular i la casa comercial Eppendorf, i el Premi EDC al Estudio de la Naturaleza (2014) atorgat per la Fundació Omac-ha. Fou sòcia d'honor de la ICHN (2005) i de la SCB (2014), i membre d'honor de la Càtedra Santiago Ramón y Cajal de la Universitat de Ciències Mèdiques de l'Havana, a Cuba (2014).

Més enllà d'aquest relat relativament fred de la seva vida professional, destaca la personalitat de Mercè Durfort, decidida i resolutiva, però sempre educada i amable, sovint tendra encara que no ho semblés, qualitats que feien que fos estimada per tothom que la tractava en els diferents vessants de la seva vida. En els capítols que segueixen en parlen diverses persones que la van conèixer bé en l'àmbit respectiu. Val a dir que ha estat molt fàcil reunir aquests capítols. Només va caldre fer una llista de temes, pensar en autors escaients, proposar-ho a cadascun i esperar una resposta positiva, la qual invariablement arribava de seguida, i era incondicional. Això ja diu molt del bon record que desperta Mercè Durfort, de

l'empremta afectuosa i duradora que deixà en tots aquells que la vam conèixer. En aquest sentit, també parlen per si mateixos els continguts dels textos que segueixen. Convé aclarir que, més enllà d'aplegar un recull de visions professionals de científics que la van tractar en un àmbit determinat, s'ha intentat alhora recollir testimonis més entranyables que alhora copsessin com era Mercè Durfort com a persona. Creiem que a ella li hauria agradat que fos així.

En el meu cas, la vaig conèixer a principis de la dècada de 1970, a través de Francesc Español, llavors director del Museu de Zoologia de Barcelona, amb qui la Mercè tenia una relació pràcticament de família. Jo ja treballava al Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) com a ajudant d'investigació, però anava al Museu a estudiar escarabats, una afició meva que encara conservo, i, en un moment en què vaig necessitar consell sobre una tècnica de microscòpia, el senyor Español em va adreçar a la Mercè. Després, a vint-i-cinc anys, vaig començar la carrera de biologia a la UB, i allà em va ajudar com a professora, no només en les classes que ella donava, sinó també en altres matèries. Recordo que a l'assignatura de física, el doctor Jordi Isern, que la impartia, ens va comentar que aquells que havien passat bé el primer examen parcial podien optar a seguir amb els parcials o bé a preparar un treball sobre el qual posaria la nota final. Vaig decidir-me per la segona opció i vaig triar com a tema la base física del microscopi electrònic. Naturalment, vaig recórrer a Mercè Durfort, que de seguida em va facilitar bibliografia i consell a qualsevol hora. Al final, també va llegir críticament la versió acabada del treball. Confessaré que jo mai vaig ser un bon estudiant universitari, però, amb el meu treball, a l'assignatura de física vaig aconseguir una matrícula d'honor, l'única de la meua vida, que vaig veure que l'havia de compartir amb Mercè Durfort. En acabar la carrera vaig fer la tesi doctoral i, poc després, vaig guanyar una plaça de personal investigador al CSIC. Llavors la Mercè solia recomanar-me estudiants que volien fer pràctiques o que volien començar la tesina o la tesi doctoral, per si els podia incorporar al meu laboratori. De fet, no va deixar mai de ser mentora de qualsevol estudiant que tingués motivació per la ciència i la recerca. En aquest sentit, ajudava tothom, i també em va ajudar a mi després de l'etapa d'estudiant. Per exemple, fou la meua mentora per ser elegit membre de l'IEC, el 23 d'octubre del 1992, i la meua padrina quan vaig ingressar a la RACAB, el 5 de juny del 2008. I mai va deixar de donar-me un cop de mà quan ho vaig necessitar.

Val a dir, però, que la Mercè era una mentora exigent. Sovint deia que quan hom accepta un càrrec, o una distinció, l'ha d'exercir amb responsabilitat, i no pas desentendre-se'n l'endemà del nomenament. Insistia que calia participar activament en la vida de la institució de la qual s'havia acceptat lliurement formar-ne part. La Mercè donava exemple i, a part d'acceptar responsabilitats específiques diverses, no faltava a cap reunió de les institucions a què pertanyia. I, encara més, quan observava que algú fallava, li ho feia saber sense embuts, amb una certa

sorna: «Xavier, no et vaig veure a la reunió d'ahir...» era una frase molt seva que vaig sentir unes quantes vegades. No feia mal, sempre ho deia amb un somriure dibuixat a la cara, però avisava que era allà i que estava al cas. L'afecte de la Mercè, però, superava amb escreix els seus eventuais renys. Un afecte sobri, però, de vegades, explícit. Recordo que vam anar plegats en un taxi al funeral del doctor Ramon Margalef, pel qual compartíem una profunda admiració. Al taxi, mentre jo somicava intentant que no es notés, ella es contenia i em consolava dient-me que em considerava com si fos un seu germà petit. Quan es va posar molt malalta, l'anava trucant i m'anava explicant discretament com li anava. Més endavant ja no agafava el telèfon. Dos dies abans que se'ns morís me'l va agafar. Vam tenir una conversa molt curta, però que em va deixar completament desarborat. Només vaig encertar a dir-li que l'estimava molt, que tothom l'estimava molt. Després de penjar ja no vam tornar a parlar de debò mai més. Però, de tant en tant, seguim parlant imaginàriament. Li demano consell sobre aquest tema o aquell altre, o intento justificar-me per no haver anat a la reunió d'ahir.

XAVIER BELLÉS

Institut de Biologia Evolutiva, CSIC - Universitat Pompeu Fabra.
Institut d'Estudis Catalans. Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Mercè Durfort en família

Xavier Bellés ens va demanar si podíem parlar de la Mercè i del seu entorn familiar, com a persones més properes a ella. Al llarg d'aquest escrit intervindrem jo mateixa, l'Eva, la seva fillola, tant en nom propi com de la meva mare, Josefina Español Cabeza; el meu marit, Albert Mallorquí, que la va gaudir els últims catorze anys de la seva vida, i Toni Mallorquí, fill de l'Albert, per a qui la Mercè era com una tieta ja que la va conèixer des dels quatre anys.

S'ha parlat molt de la vàlua professional de Mercè Durfort i de tots els èxits assolits com a científica en la investigació al voltant de la biologia cel·lular. Jo, Eva Ribes, com a fillola seva i una de les persones més properes a ella, pel que fa al vessant més personal, vaig tenir la immensa sort de gaudir-la des que vaig néixer. Perquè, per a mi, no ha estat mai la Mercè sinó «la padrineta».

La relació d'amor incondicional recíproc amb la meva família va començar molts anys abans del meu naixement, ja que la padrineta i la meva mare, Josefina Español, es feren inseparables des que es varen conèixer a mitjans dels anys cinquanta, quan començaren els estudis secundaris a l'Institut Maragall de Barcelona. Totes dues van estudiar juntes i es van llicenciar en ciències biològiques a la Universitat de Barcelona (UB), fet que ja demostra que eren unes avançades en l'àmbit acadèmic, ateses les circumstàncies de la dona en aquella època.

Les dues famílies varen tenir una relació molt estreta, la qual cosa va propiciar diferents viatges. En un d'aquests viatges, aprofitant que la família del pare de la Mercè era de França i tenia una casa a Canes, la meva mare va conviure amb ells durant un mes i va tenir l'ocasió de relacionar-se amb l'elit de la zona. Ja us podeu imaginar que l'experiència de les dues jovenetes barcelonines va ser xocant i inoblidable. L'any següent, les dues amigues i les seves mares van fer un viatge organitzat pel Col·legi Oficial de Biòlegs (COB). Durant vint dies varen recórrer en autocar Itàlia, on van conèixer ciutats com Venècia, Verona, Milà, Florència,

Siena, Roma i Nàpols. A la Ciutat del Vaticà, la Mercè va ser escollida per ser rebuda en audiència i en representació del COB pel sant pare Joan XXIII.

En una de les moltes excursions que varen fer els meus pares amb la Mercè, el meu avi, Francesc Español, que era espeleòleg, els va dur a un avenc a prop de València. Ell, dos amics més espeleòlegs i la intrèpida de la Mercè van baixar amb una corda fins al fons de l'avenc. En el moment de sortir-ne, els tres experts van poder pujar sense dificultats degut a la seva experiència, però ella no podia. La solució va ser lligar la corda a un arbre i, entre el meu pare, Jordi Ribes, el meu avi i els dos amics, la varen pujar a pes fins que va treure el cap per la superfície de l'avenc. No tinc cap dubte que si al cap de poc es trobessin un altre avenc, ella tornaria a baixar-hi. Era tan intel·ligent com tossuda.

La Mercè i la seva mare varen tenir casa a Tiana i a Sant Quirze Safaja (Mas Badó), on la meua família anava a passar-hi molts caps de setmana. Ella ens tornava les visites a la nostra casa de Valldoreix. Quan jo era petita, no es va perdre mai el dia del meu aniversari a Valldoreix, i jo, encantada, perquè sempre queia algun regal impressionant. Tot i que a mesura que es feien grans la mare i la Mercè potser no es veien tan sovint, no van deixar mai de trucar-se per posar-se al dia, sobretot arran de la mort de la mare de la Mercè, l'any 2009, període en què les trucades van passar a ser diàries, al migdia i a la nit. Igualment, després de la mort del meu pare, Jordi Ribes, l'any 2016, la Mercè li va tornar a la mare el suport que havia rebut, sense faltar mai a les dues cites diàries fins al final dels seus dies. L'única crítica que ens manifestava la Mercè és que la meua mare tenia la «sana» virtut de trucar-li sempre quan feien els telenotícies de TV3, cosa que feia que hagués de parar una orel·la a l'auricular i l'altra escoltant la televisió, ja que ella seguia aquests programes diàriament.

Al llarg de la meua infantesa va ser present a les festes familiars, tant per Nadal, en qualsevol dels meus aniversaris com, sobretot, per Pasqua, quan em regalava el palmó (la palma no em va agradar mai) i una supermona amb molts pollets. Sempre recordaré que em deia «la meua papallona». Tampoc no oblidaré mai les revetlles de Sant Joan a la gran terrassa del seu àtic del carrer de Mejía Lequerica, on llançàvem i enceníem un munt de petards, volcans i coets. Pocs dels que llegiu aquest text us la podeu imaginar portant-me a coll, pujant als arbres amb mi o saltant sobre el llit fins que les molles del matalàs van dir prou, davant l'esperable indignació de la meua mare i millor amiga seva.

La Mercè era amant dels animals. Durant els anys de la seva adolescència, quan es varen conèixer amb la mare, va tenir canaris i un gat blanc i negre (en Patufet), i, més endavant, també va adoptar la Perla, una gosseta. Jo aquests dos peluts no els vaig conèixer, però sí, totes les gosses d'atura que van venir després. La primera, la Datxa, i després un seguit de Boires (sí, a totes els varen posar el mateix nom ella i la seva mare). L'última gosseta que els va fer companyia va ser la Cesette o Petita, una schnauzer de color gris.

La coneguda generositat de la Mercè i la seva devoció per mi, filla única i que l'he tingut sempre com una segona mare, feia que em regalés diferents tipus d'animals, com ara conills, pollets, tortugues i, fins i tot, un eriçó, ja que la meva passió han estat sempre els animals. Els meus pares no sempre rebien de bon grat aquesta mena de regals, però a mi em feien la nena més feliç del món. La meva passió pels animals i per la natura en general, abans comentada, va fer que em decidís a cursar la carrera de biologia. En els meus anys d'estudi, la Mercè em va aconsellar i ajudar i al mateix temps em va fer de mentora, elogiant-me o criticant-me segons tocava. Em vaig especialitzar en zoologia i botànica i, tot i que la meva tesi va tractar sobre insectes i les seves relacions amb el medi que els envoltava, mai no vaig deixar de rebre el seu suport. Un dels seus millors regals va ser dir-me que a la Facultat de Biologia, a la colònia de gats de la qual ella sempre va tenir cura, hi havia una gata que havia gatinat i ajudar-me a agafar la cria més petita i desvalguda de totes. El meu Esquitx va viure disset anys gràcies al fet que ella me'l va ensenyar i del qual em vaig enamorar a l'instant.

Jo, Albert Mallorquí, vaig conèixer la Mercè el 2008, quan vaig començar la meva relació amb l'Eva, a casa els meus sogres. El fet que fossin tres i no dos els sogres, ja em va deixar clar des del primer moment que aquella dona alta com un sant Pau, i amb un nivell cultural molt per sobre del que jo havia conegut en gent de la seva edat, seria una persona important per a mi i el meu fill Toni si la relació amb l'Eva tirava endavant. Sempre he pensat que les «mares» de filles úniques en general són especialment exigents amb les parelles de la seva nena. No em fa vergonya dir que em va intimidar més ella que els pares de l'Eva, i no sabia si jo podria estar a l'alçada de la seva fillola. Poques quedades em van caldre per notar l'escalfor cap a mi d'una dona extraordinària i, pràcticament des del principi, em vaig sentir com si m'hagués apadrinat. De fet, crec que la frase més bonica que m'han dit mai me la va regalar ella en dir-me: «L'Eva, quan és amb tu només riu, i només riu quan és amb tu». La primera part de la frase me la vaig prendre de forma literal, la segona em dona un mèrit exagerat.

El meu fill Toni va conèixer la Mercè quan tenia quatre anys i, com que sempre ha viscut amb nosaltres, l'ha tingut com una tieta a qui s'ha estimat en tot moment amb bogeria, un sentiment que ha estat mutu. Amb els anys, en Toni, deixant de banda el vessant personal, ha anat valorant el que significava la doctora Mercè Durfort en l'àmbit científic. Sempre recordaré quan va venir cridant d'alegria i amb admiració dient «La padrineta surt a la Viquipèdia!», com si estigués parlant d'un dels superherois de les pel·lícules que aleshores ens havíem d'empassar.

Els darrers anys de la seva vida vam instaurar com a tradició que, cada cop que anàvem tots tres al Camp Nou (no ens perdem ni un sol partit del Barça quan juga a casa), pujàvem al seu pis de Mejía Lequerica i ens obsequiava amb galetes

i refrescos diversos, fos quina fos l'hora del partit. Han passat quasi tres anys del seu traspàs i no hi ha partit del Barça en el qual no pensi en ella ni dia en què no trobi a faltar les nostres converses per WhatsApp o per telèfon, que es produïen de forma diària. També em fa feliç pensar en la relació que va mantenir amb els meus pares, vuit anys més grans que ella, els quals sempre va tractar com a família. Així, va ser present a les seves noces d'or, el desembre del 2012, a les quals només hi havia tretze convidats. Aquell mateix any, però al mes de juliol, l'Eva i jo ens havíem casat i la padrineta, evidentment, era a la taula dels pares dels nuvis.

Per a mi, la Mercè era d'aquelles persones que sempre estan pendents de tot i de tothom. Detallista com ningú, tenia una manera especial de fer sentir bé els altres, fos amb una paraula amable, un gest discret o un petit detall inesperat. Sempre recordava les dates importants, els gustos de cadascú i, fins i tot, les petites coses que a la resta ens passaven per alt. Però, si hi havia alguna cosa que definia la Mercè, era la seva entrega a la família. Per a ella, els seus eren el més important, i no dubtava a fer tot el que calgués per cuidar-los i veure'ls feliços. Ja fos organitzant trobades familiars, preocupant-se perquè tothom estigués bé o simplement escoltant amb paciència, la seva presència era sempre un punt de suport. Amb la seva manera de ser, aconseguia que els qui l'envoltàvem ens sentíssim estimats i valorats. Molt sovint, quedàvem per dinar al restaurant de l'Aparthotel Atenea. Era com una mena de costum que havíem agafat amb la Mercè, l'Eva i el meu pare, i ens agradava perquè s'hi menjava bé, el tracte era proper i hi havia un ambient tranquil i agradable. Moltes vegades ni tan sols calia mirar la carta, perquè cadascú ja tenia decidits els seus plats preferits. Entre converses, bromes i debats apassionats, el temps passava volant. Aquell lloc, per a nosaltres, no era només un restaurant, era un dels nostres espais de trobada, on compartíem estones de rialles i moments familiars que mai no oblidarem.

Amb la meva padrina —torno a ser l'Eva—, a més de la biologia, compartíem moltes altres inquietuds. A les dues ens agradaven molt l'art i la pintura. Per aquest motiu, l'agost del 2016 vam agafar l'AVE a les set del matí per fer una escapada a Madrid i admirar l'exposició que feien al Museu del Prado de Hieronymus Bosch, el Bosch, pel seu cinquè centenari. Vam aprofitar bé el dia i vam visitar també el Museu Thyssen-Bornemisza; vam tornar a Barcelona el mateix dia, però ben de nit.

Després de l'Esquix, l'any 2016 l'Albert i jo vam adoptar d'una protectora de la Garriga un gatet negre que vam anomenar Hubi. Només tenia cinc setmanes i el vam haver d'alimentar amb biberó. Ella se'n va enamorar de seguida. El seu amor des del primer dia per l'Hubi va fer que es quedés a casa nostra per cuidar-lo durant un viatge que vam fer a Amsterdam, que ja teníem planificat abans de l'adopció. Des d'aquell dia vam crear el grup de WhatsApp «Cuidem l'Hubi», que ha estat el nostre lloc per parlar de les confidències diàries i que encara avui no hem pogut esborrar.

Arran de la pandèmia de la COVID-19, la nostra família va deixar l'Eixample de Barcelona i ens vam traslladar a Valldoreix. En principi, l'estada havia de ser temporal, mentre durés el confinament, però al final vam decidir quedar-nos-hi a viure d'una manera definitiva. Tot i que potser no ens vèiem tant amb la Mercè, les trucades eren diàries i, evidentment, mai no va faltar el seu whatsapp de «bon dia» ni el de «bona nit».

Com he esmentat abans, a mi —l'Albert— em va acollir com a fillol des del principi de la meua relació amb l'Eva (2008). És per això que la seva pèrdua em va doldre tant com si l'hagués conegut de tota la vida i no només els darrers catorze anys. Com bé sabreu, va continuar al peu del canó, un cop jubilada emèrita, i només una operació de pròtesi de genoll va poder aturar la seva rutina d'anar cada dia a la Facultat de Biologia a les set del matí, de dilluns a diumenge. El miracle fou que hi poguéssim anar coixa i tot, ja que feia anys que li feia mal el genoll.

No vam poder anar a veure la Mercè durant la seva convalescència, perquè va coincidir amb el confinament per la COVID-19, però ens seguíem trucant cada dia. Allò que sempre em deia a mi de «paciència» (ja fa molts anys que estic malalt) li costava aplicar-s'ho a si mateixa, acostumada com estava a no parar quieta i a estar pendent de tot i de tothom.

Per una infecció, la varen traslladar del centre sociosanitari (on s'estava recuperant de l'operació) a la Clínica del Pilar, per fer-li, en principi, les cures necessàries. L'atzar, i que l'Eva aquell dia tingués molta feina, varen fer que, per una vegada, la visités jo tot sol en comptes dels dos (o tres, quan venia el nostre fill). Estàvem xerrant tranquil·lament a l'habitació esperant que el metge ens digués com estava de la infecció i rondinava perquè volia marxar ja. La patxada emocional va ser descomunal quan el metge, amb una falta de tacte i d'empatia absoluta, ens va deixar anar una frase que m'ha quedat gravada al cap: «como usted es una mujer de ciencia, no me andaré con rodeos. Le hemos detectado un cáncer muy agresivo. El diagnóstico es muy grave». I va marxar quedant-se tan ample. Ella no va plorar, ho va encaixar amb serenitat (malgrat les circumstàncies) i jo vaig fer el cor fort perquè no em podia desfer davant d'ella si la mateixa implicada no ho feia. Però em va costar. I molt. Com després em va costar, en arribar a casa, haver de donar la terrible i inesperada notícia a l'Eva que la seva padrina s'estava morint i que el procés seria ràpid.

Els dos mesos següents varen ser un continu de visites mèdiques que no tenien gaire sentit per a ella (ni per a nosaltres), ja que la malaltia s'havia escampat per tot arreu. Són els únics records dolents que tenim de la Mercè. El seu final. La resta de moments compartits no ens els traurà mai ningú i per això serem sempre afortunats.

EVA RIBES, ALBERT MALLORQUÍ I TONI MALLORQUÍ
Entorn familiar de Mercè Durfort

La Mercè, estudiant de biologia (1960-1965)

Els cinc anys que duraven els estudis de biologia eren per a la majoria d'estudiants un període de jocunda joventut en què descobríem nous amics i amigues, organitzàvem gatzares acolorides i absurdes (com les festes del «paso del ecuador») o fèiem viatges a mitja carrera i al final d'aquesta. Els estudis i la basarda dels exàmens hi convivien amb protestes antifranquistes, preocupació sobre la utilitat de la carrera, intents d'encaixar amb alguna possible parella i llargs, llarguíssims estius.

El primer curs, comú i selectiu, no permetia encara formar una veritable promoció, dispersos com estàvem en grups molt diferents. Era l'any següent que ens vèiem les cares, davant l'horror dels professors, que comprovaven com el nombre d'estudiants havia passat de quinze a trenta en un sol any. He de reconèixer que la primera impressió (alumnes de fora de Barcelona, monges, capellans i rebotats de medicina) em va descoratjar una mica. Les persones més cultivades i intel·ligents eren o bé molt tímides i discretes o bé amants d'enlluernar amb les seves àmplies lectures o la seva fe redemptora.

A classe, tothom estava lliurat a prendre apunts, i pocs s'atrevien a fer preguntes i, encara menys, a respondre les que plantejaven els professors, que, en general, eren seriosos i molt doctes. La Mercè aviat va congeniar amb el més especial, de mètode docent original i sovint incompès, i aviat va demostrar el seu proverbial lliurament, col·laborant amb les seves classes pràctiques i intentant endegar una mica el seu laboratori. Aviat col·laboraria també amb el catedràtic de ciències naturals d'un dels grans instituts d'ensenyament secundari de Barcelona.

Però tornant al segon i el tercer curs de la carrera, els meus records topen amb la boira d'una Mercè que semblava voler passar inadvertida: arribava puntual a classe, mostrava una gran concentració i, en acabat, desapareixia ràpidament cap a casa. Ras i curt, no donava cap facilitat, especialment als nois, de descobrir-la ni de socialitzar-hi.

Molt de temps després m'he preguntat, amb una certa recança, com és que no vaig saber entendre aleshores la causa d'aquella automarginació. Fet i fet, el que em faltava era informació sobre la seva història. Quan en acabar la carrera, el 1965, vam esdevenir companys de docència i, sobretot quan va acceptar ser padrina del meu fill Oleguer, ens vam anar descobrint i valorant mútuament, amb molts detalls aclaridors. Els aniversaris del seu fillol foren cada any una alegre reunió familiar, on mai no hi va faltar la Mercè ni la seva mare, mentre va poder. La Mercè i l'Oleguer s'admiraren mútuament. En una carta del 5 d'Abril de 2024, que la malalta no pogué llegir, l'Oleguer reconeix la influència de la Mercè en la seva formació humana, valora la valentia que mostrava davant la malaltia i afirma, entre altres coses: "La teva vida segueix en mi, perquè el teu exemple ha contribuït a portar-me a ser qui soc."

Nascuda a França, d'una mare profundament catalanista, casada amb un francès que tenia un concepte més aviat obert del compromís de parella, hagué de sofrir de petita la separació dels seus progenitors. Tots dos s'estimaven, però la mare fou la que patí un trauma més agut, amb conseqüències que durarien fins a la seva mort. Retornada a Barcelona, trobà feina i seguí ella sola, amb heroïcitats estoica, una vida familiar centrada a obrir el futur de la seva filla amb l'esforç que calgués. La Mercè fou sempre molt conscient del valor d'aquest sacrifici, i això explicaria el profund lligam que tenia amb la seva mare. Després de moltes converses en ambient familiar, vaig comprendre que la Meme, la mare de la Mercè, havia arribat a un concepte general dels homes com a enemics incorregibles, que només calia evitar. Més d'una vegada ens havia dit: «Dels homes, el millor, per cremar-lo». La Mercè no ho comentava, però crec que fou inevitable que aquella visió de la societat la influís durant tota la seva joventut. Fins i tot al principi de la nostra amistat com a col·legues va ser molt crítica amb alguns aspectes, reals o exagerats, de la meua admiració vers la bellesa.

He apuntat al principi les festes i les lluites polítiques dels estudiants, o els viatges de fi de carrera (a més de l'aparició de les discoteques sorolloses, les caves de jazz i les altres aparents bogeries) per deixar-vos clar que, en el meu record, la Mercè mai no hi va participar. Una mostra curiosa: en una sortida del nostre grup al Jamboree, s'hi afegí fins i tot una monja de la promoció, però no la Mercè.

Apareix, això sí, en algunes fotografies de sortides de pràctiques, de botànica o de zoologia. Tampoc la recordo a l'excursió de diversos dies que tancava el curs de geologia de Solé i Sabarís. El viatge de fi de carrera també el trobà massa llarg per deixar la seva mare sola. Les noies de la promoció, amb les quals tenia més confiança, potser completarien, amb profit i justícia, la meua visió.

Un cop acabada la carrera, la Mercè perfeccionà les seves dots docents fent moltes classes i pràctiques, i ens sorprengué a tots acabant la primera la seva tesi doctoral i, per tant, iniciant el seu recorregut com a investigadora. Es va anar

situant al capdavant de la nostra promoció, tant en recerca com en prestigi entre els estudiants. I, de molt bon grat, va introduir en els àmbits acadèmics els que abans ens fèiem el savi col·leccionant matrícules d'honor.

XAVIER LLIMONA
Catedràtic de botànica de la Facultat de Biologia,
Universitat de Barcelona (1982-2008). Institutw d'Estudis Catalans.
Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Les meves converses amb Mercè Durfort

5 d'abril de 2022. Whatsapp d'Eva Ribes: «Hola Lluís, la Mercè està molt malament. Et passo el meu mòbil per tenir-te'n informat». Em vaig quedar glaçat. Justament ara que s'havia operat del genoll que l'havia fet patir tant de temps. «És que em fa por de no quedar bé i no poder ajudar la mare», em deia. De sobte vaig pensar en la duresa i la fredor amb què actuen la selecció natural i també l'atzar en el nostre esdevenidor. És molt dur haver d'admetre que només som peces, individus, i que allò que compta és la població.

I encara és més dur en el cas de persones com la Mercè. La nostra relació d'amistat sempre havia estat molt bona, especialment perquè ambdós consideràvem la universitat el centre de les nostres vides (sobretot la Mercè), molt més que un centre purament acadèmic. Teníem el costum de trobar-nos per esmorzar en una cafeteria a la vora de la Facultat de Biologia (el Rala 2) a dos-quarts de vuit del matí. Són les converses en aquesta cafeteria les que em van permetre conèixer millor la Mercè.

M'agradava la seva sinceritat a l'hora de dir-te el que pensava. Encara me'n recordo quan em retreia: «Tu, quan eres degà, defensaves la llicenciatura de cinc anys, i des que ets vicerector estàs a favor dels quatre anys, t'has canviat de jaqueta». Ella sempre havia estat partidària d'una llicenciatura de cinc anys perquè considerava que aquesta reducció perjudicava molt la qualitat de l'ensenyament. Ens agradava recordar els temps quan estàvem a l'edifici històric. Li comentava com havien canviat les tècniques microscòpiques des que ella em feia pràctiques amb la càmera clara o amb els «cortes a mano alzada». Sempre insistia en la importància que per a ella tenia impartir classes pràctiques i la dificultat per poder-les mantenir a un nivell adient. Tant és així que fins i tot continuava fent aquestes pràctiques malgrat que ja havia deixat les classes teòriques.

Cal destacar també la seva participació molt activa en institucions com la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona o l'Institut d'Estudis Catalans. Em deia

que si ets membre d'una institució has d'implicar-te en les seves activitats i no limitar-te que hi consti el teu nom. He de reconèixer que més d'una vegada m'havia retret que no assistís a la presentació d'algun treball de torn, o bé no recordés que havia de votar una determinada proposta.

Però no totes les nostres converses es limitaven a l'activitat docent o investigadora o estaven relacionades amb la Facultat. També parlàvem d'altres coses. N'hi havia de molt personals, que no comentaré, i d'altres que em van permetre conèixer una mica millor la Mercè (si bé he d'admetre la impossibilitat de conèixer-la del tot). Una de les seves debilitats era impartir conferències en les Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran de la Universitat de Barcelona. Les Aules van començar l'any 1980. El rector doctor Antoni M. Badia i Margarit els va obrir les portes a la Universitat de Barcelona. Jo mateix, con a vicerector de Docència i Estudis, me'n vaig encarregar en el període del rector doctor Josep M. Bricall. Penso que per a la Mercè fer aquelles conferències era una sublimació de tot el que representava instruir i donar a conèixer la ciència a aquells que potser no havien tingut l'oportunitat d'accedir-hi, o també a aquells que volien gaudir-ne en el seu darrer tram de la vida. Les Aules van arribar a tenir tant d'èxit que moltes vegades la Mercè havia de repetir fins a vuit vegades la mateixa conferència als diferents grups. Un comentari seu que m'agradava molt en parlar de les Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran era quan em deia «la ciència s'ha de divulgar, però no s'ha de banalitzar».

La Mercè era una enamorada de França. Què es podia esperar, sinó, sent portadora de vint-i-tres cromosomes francesos i havent nascut a La Suze-sur-Sarthe el 4 d'abril de 1943? I això es reflectia no només en les seves lloances al sistema educatiu dels nostres veïns del nord, sinó també, per exemple, en les seves preferències musicals. Era una fan de la *musique chanson*, sobretot d'Edith Piaf. Això ho comento perquè aquest va ser un tema de conversa que em va permetre aprofundir una mica en el que podríem anomenar *fenotip amagat* de la Mercè. És obvi que no puc entrar en detalls (això pertany exclusivament a la Mercè), però sí que vull destacar que el període de la seva vida a França, la seva tornada amb la mare a Barcelona i l'esforç enorme que van fer plegades per tirar endavant és el que per a mi demostra la categoria humana de la Mercè. I això, precisament, ho vaig descobrir quan ella, un dia al Rala 2, em va parlar d'una cançó que, quan l'escoltava, sempre la feia plorar. Es tractava no pas d'una cançó d'Edith Piaf, sinó de *Les roses blanches*, de Berthe Sylva. Quan vaig tornar a casa aquell dia i ràpidament vaig trobar la cançó a Google, en llegir-ne la lletra atentament vaig entendre el perquè de moltes coses que fins aleshores desconeixia de la Mercè.

Un dia que al Rala 2 jo portava el llibre *Kunstformen der Natur*, d'Ernst Haeckel, ja que aquell matí em tocava explicar la teoria de la recapitulació a classe d'evolució, volia deixar bocabadats els alumnes amb les superbes il·lustracions

d'aquest naturalista i filòsof alemany. Tanmateix, curiosament, això em va permetre conèixer el que jo anomenaria la base de tots els plantejaments pedagògics de la Mercè, fonamentats en la capacitat d'observació de la meravellosa simetria i organització dels éssers vius.

La Mercè era, sense cap dubte, una naturalista de cap a peus, sobretot, degut a la seva especialitat, una «naturalista de microscopi». Quan va veure que jo portava el llibre de Haeckel, em va parlar de la meravellosa estructura dels frústuls de les diatomees i dels comentaris que li havia fet sobre aquest tema el doctor Margalef i continuava, tot seguit, parlant de l'univers de formes i d'estructures dels *Apicomplexa*, entre els quals s'inclouen els Perkinsida, endoparàsits dels mol·luscs, que eren una de les seves línies de recerca. Però no només això. Aquell dia la Mercè es va esplaïar i em va explicar quina era la base en la qual es fonamentava el seu mètode pedagògic: els alumnes, mitjançant l'observació de les estructures i les formes (en el seu cas, microscòpiques), han de poder deduir i respondre les qüestions que se'ls plante-gen. Moltes vegades la natura ja ens dona la solució, només cal saber observar bé.

Al meu entendre, però, hi havia quelcom més que mètode pedagògic en aquesta manera de fer, i era la profunda admiració que la Mercè tenia per la bellesa de les formes dels organismes vius. Penso que, per a ella (i això potser és molt agosarat per part meva), el plaer d'observar l'estructura d'una cèl·lula de Purkinje del cervellet (com la de les preparacions de Ramón y Cajal) era equivalent a observar el quadre *El naixement de Venus*, de Botticelli.

Un altre dia, mentre esmorzàvem al Rala 2, va sortir el tema de la qualitat de les pràctiques que s'impartien a la Facultat; concretament, les pràctiques de citologia i histologia. La Mercè sempre em posava com un exemple a seguir les pràctiques que es podien fer a l'Institut Biològic de Sarrià (IBS) en el període dels anys seixanta, quan jo feia la carrera. Ella mateixa ja m'havia recomanat anar-hi a fer un curset amb el pare Pertusa per complementar les pràctiques, quan feia segon curs de la llicenciatura. L'IBS va ser fundat el 1916 per Jaume Pujiula, jesuïta i biòleg, especialitzat en citologia, histologia i embriologia, nascut a Besalú (1869). La Mercè considerava que les pràctiques que s'impartien a l'IBS en aquell temps eren modèliques per assolir un bon aprenentatge universitari i admirava el treball de mossèn Pujiula. Em va comentar que li havien demanat impartir una conferència a Besalú, dedicada a Pujiula i, sabent que jo vivia a prop de Girona, em va preguntar si hi voldria assistir. Li vaig dir que sí, naturalment. Cal dir que el dia de la conferència feia molt fred a Besalú.

Vam anar a prendre un cafè amb llet en un bar per esperar l'hora. Li vaig comentar que realment era admirable el seu esforç per donar a conèixer el treball dels científics catalans, malgrat que, com acostuma a passar, aquestes conferències en general tenen una audiència molt minsa. La Mercè va afegir que, a més d'això, estava dolguda amb el tractament que havia rebut Jaume Pujiula, moltes vegades

anorreat o injustament criticat. A mi m'havia fet pràctiques el pare Pertusa, el qual va substituir a Pujiula després de la seva mort. La Mercè em comentà que Pertusa havia millorat la línia de recerca embriològica de l'IBS degut a la seva formació al Departament d'Anatomia i Embriologia de l'University College de Londres, que aleshores estava dirigit per John Z. Young, investigador que seguia l'enfocament darwinista en l'embriologia experimental. Segons la Mercè, Pertusa va iniciar contactes amb altres laboratoris embriològics internacionals, tot i que no es van establir relacions en ferm. De fet, l'embriologia antihaeckeliana de Pujiula va haver de donar pas a una embriologia integrada en l'anatomia holística.

És evident que algunes de les nostres converses també incloïen temes de política general i universitària. Com és natural, el contingut d'aquestes converses pertany exclusivament a la intimitat de la Mercè i a la meua i no el comentaré. Però sí que vull explicar per què aquestes converses em van permetre conèixer un altre tret —per a mi molt important— de la Mercè: la seva capacitat d'entendre i d'acceptar les conviccions i la manera de ser dels altres. Malgrat que les nostres opinions sobre alguns d'aquests temes eren força diferents (o potser no tant?), mai no van suposar un distanciament o un afebliment de la nostra amistat. I gosaria dir que aquesta era una actitud que la Mercè també tenia amb els altres. A vegades el seu caràcter —molt vehement— podia fer pensar que darrere amagava una actitud autoritària i intransigent. Res més allunyat de la realitat. Era més aviat l'actitud d'una mare o d'un pare que volen el millor per als seus fills. És clar, alguns també la criticaven precisament per això i la titllaven de «mare de la Facultat», però estic convençut que aquesta no era la intenció de la Mercè, almenys segur que no pretenia «educar-los» com els fills que no creuen. Era la voluntat d'ajudar, de resoldre els problemes, a la seva manera. La Mercè mai no defugia els problemes, ni els que l'afectaven directament ni els de les persones que li demanaven consell o ajut.

No vaig anar a la cerimònia de comiat al tanatori. Aquell matí, com de costum, a dos quarts de vuit del matí era al Rala 2, però la Mercè ja no hi va venir. Vaig mirar, en va, si veia la seva mà trucant al vidre per avisar-me de la seva arribada, amb un somriure, però la Mercè ja no hi era. A la tarda, a l'edifici històric de la Universitat, vaig pujar fins a l'aula 7 i em vaig recolzar prop de la barana per veure el Pati de Ciències. Després, havent mirat de reüll la porta per on anàvem a fer les pràctiques d'histologia amb la Mercè, assegut en un banc al costat de l'aula 10, es va materialitzar la crua realitat: la universitat idealitzada, el nostre refugi, que havia estat tan important per donar sentit a les nostres vides, s'havia esvaït amb la Mercè, que se l'havia endut com a penyora.

LLUÍS SERRA I CAMÓ
Catedràtic de genètica de la Facultat de Biologia,
Universitat de Barcelona (1992-2013).
Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Mercè Durfort a la Universitat de Barcelona

A finals dels anys vuitanta del segle passat, les universitats es van veure immerses en un procés intensiu de *numerarització* del seu professorat que posava fi al llarg període d'incertesa que planava sobre aquestes institucions des dels anys setanta i que va cloure la Llei de reforma universitària del 1983. Això va implicar que sovintegessin els actes de preses de possessió dels professors que havien aconseguit la seva estabilització, circumstància que va afectar un nombre considerable de persones que assolien una normalització de la seva situació, fins llavors transitòria i incerta. Amics i col·legues solien ser-hi presents per acompanyar els nous professors. En una d'aquestes reiterades cerimònies, en acabar l'acte, vaig adonar-me que entre els assistents hi havia la senyora Coll, vídua Durfort, mare de la doctora Mercè Durfort, catedràtica de biologia cel·lular de la Universitat de Barcelona (UB) que, en canvi, no hi era present. Vaig saludar-la i em va explicar els motius d'una presència que no era evident a primera vista. Em va explicar que havia vingut en nom de la seva filla, la qual era fora de Barcelona aquells dies i li havia demanat que fes acte de presència en la presa de possessió d'un dels membres del seu departament, tot suplint la seva absència.

És un fet que resumeix un aspecte particular de la rellevant participació de la doctora Durfort en els anys que va estar vinculada a la UB. Per a ella, la seva activitat universitària i la seva família esdevenien una unitat de contorns indefinits i complementaris, reblats pel fet que el seu domicili era molt a la vora de la Facultat de Biologia. La seva mare, funcionària de la Generalitat, fou prou prudent per exiliar-se el 1939 i emprendre el desolador camí de l'exili, endevinant el que podria caure-li a sobre. Mercè naixeria a França, a la bella regió del Loira i, retornades a Catalunya, l'afecte de la Mercè per la mare omplia una part important de la seva vida personal i explicava l'excel·lent implicació de la família en la vida universitària. Aquesta continuïtat entre vida personal i dedicació professional,

amb una intensitat que revelava la profunda delicadesa de la relació que s'havia establert entre elles, explicava la implicació excepcional entre família i universitat, com vaig tenir el privilegi de comprovar en diverses ocasions, molts cops amb la companyia del professor Joan Jofre.

Si el fet que he recordat posa de manifest la implicació familiar en la vida universitària, en canvi els trets característics de la vida familiar es projectaven en la conducta de la Mercè a la universitat: la preocupació pels seus alumnes, la seva atenció a les condicions en què es descabdellava el seu compromís amb la Facultat, el seu tracte cordial —no exempt d'exigència i de rigor quan calia— definien el seu comportament sobretot a la Facultat, però no només allà. Molt activa en el record i en les celebracions en què intervenien els col·legues i altres persones que ella respectava i valorava, es comprometia amb la seva participació sol·lícita sense que aquesta implicació personal es rebaixés en elogis injustificats ni alimentés els comareigs, a vegades freqüents, entre els que compartim tant de temps a redós de les instal·lacions universitàries.

Tenia un caràcter afable i acollidor que es mostrava en petits detalls. Puc donar-ne un exemple que en el seu moment vaig valorar molt especialment. Era en ocasió de presentar-me a les eleccions de rector a finals dels anys vuitanta. En aquests casos se solia fer una visita a les diferents entitats que formaven la universitat per trobar les persones que havien de decidir els resultats de les eleccions. El meu caràcter feia especialment incòmode i força esgotador un procés que esdevenia inacabable, ateses les dimensions de la UB. A més, com que la nova Llei obria una nova etapa que suposava la recuperació d'una certa autonomia universitària, una part ben important de les decisions d'aquella casa no dependrien ara de ministeris ni de conselleries, sinó que haurien d'adoptar-se en els rectorats. Com era previsible, aquestes converses solien desenvolupar-se amb l'exhibició d'una explicable llista de problemes i d'insuficiències que tenien la virtut de fer-me sortir una mica deprimat de les reunions. La doctora Durfort va fer diferent la visita a la Facultat de Biologia. Joan Jofre (amb qui havia coincidit a la Universitat de les Illes Balears i que s'integraria en l'equip que ens proposàvem per administrar la Universitat) em va adreçar al Departament que dirigia la doctora Durfort. La reunió no va eludir l'enumeració de problemes i mancances —a això, ja hi estava acostumat—, però fou embolcallada de l'amable possibilitat de participar en el consum d'uns especialment atractius caramels que provocaven forçoses temptacions entre els assistents. Tot emanava satisfacció i establia un cert optimisme. Començava una llarga amistat amb la doctora Durfort, que es perllongaria més enllà del rectorat, en diferents ocasions. Seguint el seu costum, m'incloïa en records especials per Nadal o pel sant. Això va seguir fins poc abans de caure greument malalta.

Però la Mercè es preocupava no solament dels problemes que a ella l'afectaven d'una manera directa, sinó també dels que feien referència al conjunt de la universitat, àmbit en què estava encaparrada per qüestions més bàsiques, referides al govern universitari, que naturalment havíem d'atendre. Un dels problemes que tenallava la Facultat de Biologia era el nombre d'estudiants que un cop acabat l'ensenyament secundari demanaven inscriure's a biologia i que fàcilment aconseguien finalment de ser admesos, de manera que se superaven els límits del que la Facultat podia atendre degudament. La insuficiència s'explicava sens dubte per la carència de mitjans de la casa, però també pel fet que aquells anys s'havia produït, aquí i arreu, una allau d'estudiants més nombrosa del que havia estat habitual, amb la generalització dels estudis superiors a tot Europa. Tanmateix, no era l'única facultat afectada (les facultats de dret o d'economia, entre d'altres, patien la mateixa situació). I el caràcter experimental dels estudis n'agreuja el problema, a més de recollir alguns estudiants que en altres branques d'estudis topaven amb un *numerus clausus* particular. Posar un topall al nombre d'inscrits admesos al primer curs s'escapava de les funcions del rector i calia demanar-ne l'adopció al Consell d'Universitats que integraven la Secretaria d'Estat d'Universitats i al conjunt dels rectors d'universitats públiques espanyoles. No era gens fàcil aconseguir-ho, a causa de les sempre presents implicacions polítiques i de disparitat entre universitats. Així i tot, vàrem aconseguir aquesta limitació. Ja a l'avió de tornada cap a Barcelona, vaig trobar algú (no recordo qui en aquest moment) de la Facultat de la Mercè i vaig demanar-li (era tard, al vespre) que li ho comunicés a ella, perquè era un tema del qual m'havia parlat i sabia que la neguitejava. La Mercè ho va valorar personalment i m'ho va agrair ben sincerament fins a tal punt que, sovint, ho recordava; era una altra manifestació de l'aspecte familiar i personal que demanava a la vida universitària.

La UB disposava d'una memorable col·lecció d'aparells i d'altres estris de caràcter científic destinats a l'ensenyament i utilitzats en la recerca. Aquest equipament s'havia de renovar d'una manera constant i en un moment donat es va fer de forma accelerada. Les velles andròmines que en restaven, a banda d'una certa significació sentimental, tenien un gran valor atès el seu caràcter històric. El volum i la dispersió de material per tots els Campus de la nostra Universitat projectaven el risc d'abandonament, tenint en compte l'estretor d'espais que patia llavors la casa. Aquesta era una de les raonables obsessions de la doctora Durfort, que demanava que s'endegués un museu per a poder conservar en bones condicions l'esmentada col·lecció. Vàrem intentar-ho amb un èxit perfectament descriptible i, encara que em va saber molt greu, la manca dels espais ho impedia per motius pràctics i segurament per la urgència d'altres qüestions.

La doctora Durfort va gaudir especialment de les festivitats i les commemoracions universitàries, també d'aquelles que abastaven el conjunt de la universitat.

La seva estima per la cultura i la història de França —augmentada per la seva vinculació familiar— va comportar que es comprometés amb gran entusiasme en la commemoració que vàrem fer del centenari de la Revolució Francesa; també la devoció que sentia per la seva mare va fer que participés de manera activa en el cinquantenari de la Guerra Civil i, posteriorment, en el record de l'assassinat del president Lluís Companys.

Una vegada em va passar una llista de científics catalans, la majoria relacionats amb la nostra Universitat, que haurien de ser recordats a través de la denominació dels carrers de la ciutat per evitar oblits imperdonables. La llista era bastant llarga i desbordava el nombre de carrers que havien estat originats per la urbanització del Campus de Pedralbes. Quan vaig demanar-li si la podríem escurçar, em va proposar que en parlés i ho proposés a l'alcalde Maragall per batejar nous carrers en el moment en què la ciutat obria noves vies a conseqüència de les obres dels Jocs Olímpics. Per això, quan vàrem restaurar una aula del Pati de Ciències de l'edifici central de la Universitat per dedicar-lo a complement de l'Aula Magna i apta per a reunions més reduïdes, la doctora Durfort va maldar perquè portés el nom de Santiago Ramón y Cajal, antic professor de la UB i pel qual sentia una devoció especial.

Vaig ser a la simpàtica conferència que va fer a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, referida a l'obra de les dones científiques que havia donat Catalunya. Fou el darrer cop que vaig assistir a una de les seves intervencions.

Potser amb aquesta conferència resumia el seu destí i la seva vida.

JOSEP M. BRICALL
Rector de la Universitat de Barcelona de 1986 a 1994

El Departament de Biologia Cel·lular, llegat permanent de Mercè Durfort

La creació i la continuïtat del Departament de Biologia Cel·lular a la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona (UB) és el resultat de la tossuderia, l'esforç i la dedicació que va aplicar-hi Mercè Durfort durant tota la seva vida acadèmica per potenciar els estudis i la recerca en les especialitats de citologia i histologia.

Mercè Durfort va començar la seva formació en temps plens de dificultats, amb una personalitat generosa, amb respecte en el tracte i amb moltes inquietuds per tot el que l'envoltava. Es va llicenciar en ciències biològiques a la Facultat de Ciències de la UB l'any 1965. Immediatament va començar la seva activitat en el camp de la biologia, que no es va aturar mai més. Els primers passos en la docència es van produir en l'ensenyament de l'assignatura de ciències naturals i biologia en instituts i en escoles privades a estudiants de batxillerat, i del curs preuniversitari que en aquell moment s'anomenava *Curs d'Orientació Universitària* (COU).

La reticència envers la Mercè tant per part dels alumnes com de la direcció dels centres a causa de la seva joventut i de l'escassa experiència es va esvaïr de seguida, ja que va demostrar una gran capacitat de treball i una dedicació encomiable. Transmetia als estudiants el seu entusiasme per l'estudi dels éssers vius i de la natura que tenien al voltant. La seva era una clara vocació de compartir els coneixements i les experiències pròpies per tal de despertar l'interès dels alumnes.

A l'època de les classes preuniversitàries, va iniciar la docència universitària en incorporar-se a la càtedra d'histologia de la Facultat de Ciències, on va ser nomenada professora ajudant de classes pràctiques. Aquest va ser l'embrió, de ben segur, del Departament de Biologia Cel·lular, l'objectiu que des d'aquella data ella es va marcar i que més tard va fer realitat. La seva trajectòria universitària va començar en una universitat mancada de recursos humans i materials. Podríem dir que era una universitat en «blanc i negre», en un país també en «blanc i negre». Va escollir les especialitats de citologia i histologia, segons que ella mateixa

va reconèixer, al cap dels anys, perquè en aquell moment la docència i la investigació en aquestes disciplines estaven molt poc desenvolupades. Cal remarcar que la càtedra d'histologia, tot i ser una de les més antigues de la UB, estava força mancada de professorat.

La seu de la càtedra estava situada al terrat de l'edifici històric de la UB. Allà mateix hi havia el petit laboratori amb uns quants microscopis per a les classes pràctiques, i per a la hipotètica recerca. Tot, envoltat d'una atmosfera d'essència de creosota i de bàlsam del Canadà. Allà va començar el mestratge i l'acompanyament de Mercè Durfort al nou i escàs personal que es va incorporar com a professors ajudants per impartir les assignatures de citologia, histologia i embriologia.

A mitjans dels anys seixanta, tots els estudis de les cèl·lules es basaven en les imatges de microscòpia electrònica. En aquest sentit, la UB va adquirir un microscopi electrònic de transmissió (MET) i, després de molts entrebancs, es posà en marxa el Servei de Microscòpia. Es pot dir que aquest servei durant un temps va ser el laboratori de recerca de la càtedra d'histologia, ja que tenia unes millors condicions de treball que la mateixa seu de la càtedra. Aquest nou equipament oferia la possibilitat de fer observacions d'estructures cel·lulars fins aleshores desconegudes. La microscòpia electrònica va permetre que es portessin a terme diverses tesis doctorals sobre ultraestructura cel·lular. La tesi doctoral de Mercè Durfort, *Ultraestructura de la gónada femenina de algunos moluscos* (1973), va ser la primera a la UB feta amb base a observacions que es van dur a terme amb aquest microscopi. A partir de l'experiència adquirida durant el desenvolupament del treball doctoral, va dirigir i potenciar les tesis dels nous membres que s'anaven incorporant al grup inicial de la càtedra d'histologia.

Mercè Durfort, seguidora dels criteris científics del seu admirat Santiago Ramón y Cajal, creia que la tècnica microscòpica era ja per si mateixa una recerca potent que calia desenvolupar i ho portava a la pràctica. Per a ella, la metodologia histològica associada a l'observació microscòpica tenia el mateix valor i la mateixa importància que els resultats obtinguts. Aquesta vessant tècnica és una característica molt present en la docència i la recerca que s'ha portat, i encara es porta a terme, al Departament de Biologia Cel·lular. I del terrat de la plaça Universitat es va passar a la Facultat de Biologia, al Campus de Pedralbes, a l'avinguda Diagonal. Per a Mercè Durfort, aquest canvi va ser una explosió de colors. Va ser el punt d'inflexió per endegar i canviar la dinàmica de la docència i la recerca en el camp de la citologia i la histologia a la Facultat de Biologia.

En la nova Facultat, es va consolidar el Departament de Biologia Cel·lular que ella va dirigir durant vuit anys, del 1995 fins al 2003. El procés d'organització va ser animat constantment pel seu entusiasme i per la seva dedicació. Li feia il·lusió estrenar despatxos i, d'una manera especial, que tot el personal tingués el seu espai i que tothom es trobés còmode en el lloc de treball. Aquest canvi va comportar

tenir laboratoris lluminosos i espaiosos, ben dotats amb prou microscopis per fer-hi unes classes pràctiques dignes i aparells adequats per fer-hi una recerca rigorosa. Mercè Durfort, però, seguia sense aturar-se, sempre pensant en noves fites per situar el Departament al nivell que calia en tot moment. Gràcies a les excel·lents relacions que mantenia amb el professorat dels centres d'ensenyament secundari i de formació professional, va poder incorporar estudiants formats en tècniques de laboratori com a personal en pràctiques i alguns ja van quedar definitivament vinculats al Departament.

La contribució de personal d'administració i de serveis propis del Departament va ser també una de les fites que s'havia proposat i que va aconseguir. La coordinació entre la Direcció i els professionals de la Secretaria va resultar cabdal per fer més eficaç i àgil la feixuga burocràcia universitària. Estava orgullosa de l'espai de la biblioteca del Departament, principalment pel fet de poder tenir a l'abast llibres i revistes que, fins llavors, gairebé no es podien consultar. La biblioteca era l'espai comú de tots els membres del Departament. A més de ser el punt de consulta, era el lloc de reunió per organitzar la docència, repartir els horaris o preparar els exàmens. També servia d'espai de reunió per a trobades com ara les celebracions nadalenques i de felicitació per les fites que algun de nosaltres aconseguia (càtedres, titularitats, tesis doctorals, esdeveniments familiars i tot el que era motiu de reconeixement).

Com a directora del Departament de Biologia Cel·lular va impulsar la incorporació de nou professorat i, d'aquesta manera, va ampliar els grups de recerca ja consolidats. Es van començar línies d'investigació en neurobiologia, cultius cel·lulars, histopatologia i inflamació, entre d'altres. La docència també es va fer més diversa, amb assignatures noves que es van anar incorporant al pla d'estudis de la Facultat. En els moments en què creixia el col·lectiu del Departament, Mercè Durfort va saber gestionar amb responsabilitat la diversitat de criteris, de maneres de fer i d'enfocaments tant en la docència com en la recerca, per tal que es mantingués l'harmonia i el respecte entre tots els membres del col·lectiu. El Departament va ser també una mena d'àgora d'intercanvi d'opinions, de consultes i de tertúlies. Sovint es podia veure professors com els doctors Ramon Margalef o Enric Gadea, entre d'altres, conversant i fins i tot observant al microscopi alguna preparació interessant.

Les tècniques histològiques que dominava Mercè Durfort les compartia amb tots els que li demanaven assessorament. Les consultes que li feien podien ser per a estudis microscòpics de materials molt diversos. Si la consulta no era pròpiament del camp de la seva recerca, explorava nous mètodes per resoldre les incògnites que li presentaven. Aquest intercanvi d'experiències va ser una font de coneixement que va anar més enllà de l'àmbit de la biologia cel·lular. El Departament era un lloc de trobada de personal amb objectius científics molt diferents, cosa

que comportava l'enriquiment de tota la comunitat que en formava part i també dels visitants.

Mercè Durfort es considerava una persona afortunada perquè al llarg de la seva vida professional havia treballat sempre en el que li agradava (la biologia general i, especialment, l'estudi de les cèl·lules) i ho havia pogut transmetre als seus alumnes. En els darrers temps manifestava una certa recança en relació amb els canvis que s'estaven experimentant en la docència i la recerca, accelerats per l'efecte de la pandèmia COVID-19. Mercè Durfort segur que subscriuria les paraules següents del professor i assagista italià Nuccio Ordine: «La cultura i el coneixement es comparteixen en una comunitat viva i presencial. Els bons professors et poden canviar la vida; una freda pantalla, no». Ella ho va aconseguir.

MARIA GRÀCIA BOZZO DURAN

Professora titular del Departament de Biologia Cel·lular, Fisiologia i Immunologia, Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona (1986-2009)

Mercè Durfort i Coll: la recerca i la transferència del coneixement

La trajectòria de la doctora Durfort en el camp de la recerca segueix les etapes següents. Es doctorà per la Universitat de Barcelona (UB) l'any 1973 amb premi extraordinari. El 1975 va guanyar l'oposició a professor adjunt d'histologia vegetal i animal amb el número 1. L'any 1985 assolí la càtedra de biologia cel·lular de la UB. En jubilar-se, el 2013, va ocupar la posició de catedràtica emèrita.

Alhora va ser membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1989), on, en primer lloc, fou secretària de la Secció de Ciències Biològiques (1992-1993) i, posteriorment, presidenta de la mateixa Secció (1994-2000). Fou membre numerària de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1993) —va ser la primera dona a ingressar-hi— i sòcia d'honor de la Societat Catalana de Biologia (2014).

Així mateix, el 2001 li fou concedida la Medalla Narcís Monturiol, reconeixement atorgat a les persones que han contribuït d'una forma molt significativa al progrés de la ciència i la tecnologia de Catalunya (Generalitat de Catalunya). El 2004 va ser guardonada amb la Creu de Sant Jordi (Generalitat de Catalunya) en reconeixement de la tasca docent i de recerca, dedicada en especial a l'estudi de la reproducció dels mol·luscs i a la histopatologia dels bivalves.

La seva activitat de recerca es va centrar, fonamentalment, en tres àmbits: *a*) la histopatologia de mol·luscs i crustacis d'interès en aqüicultura (musclo i ostra del delta de l'Ebre); *b*) la incidència del parasitisme i dels agents contaminats sobre la qualitat dels mol·luscs bivalves d'interès econòmic, i *c*) la ultraestructura dels diversos tipus cel·lulars implicats en els processos de digestió, excreció i secreció de mol·luscs i crustacis.

De la seva prolífica producció científica (més de 170 publicacions científiques en revistes nacionals i internacionals i més de 220 treballs presentats en congressos nacionals i internacionals) cal ressaltar la seva expertesa i el seu domini de

les diverses tècniques de microscòpia òptica i electrònica, en el sentit que obtenia unes imatges excel·lents de l'estructura i de la ultraestructura cel·lulars.

A més, té publicades nombroses monografies, entre les quals destaquem les quatre següents:

- *Els inicis de la microscòpia electrònica a Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2013. [Lliçó inaugural del curs acadèmic 2013-2014]
- «Reflexions sobre l'observació i la interpretació de les imatges microscòpiques en biologia cel·lular (els artefactes metodològics)». *Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, 1993, 915 (52): 8.
- «Biologia de la reproducció». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, 2008, vol. 59.
- «La cèl·lula a la darreria del segle xx» (1995). *Arxius de les Seccions de Ciències*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995, 100: 93-111.

Preocupada i ocupada per l'ús correcte del català en la ciència, l'any 2011 publicà el llibre *Vocabulari de biologia de la reproducció. Català-castellà-anglès* (editat per l'IEC).

Cal esmentar també les seves traduccions i revisions de nombrosos llibres de text de referència internacional, com ara els següents:

- *Biología molecular de la célula*. ALBERTS, B. [et al.]. 5a ed. Barcelona: Omega, 1992, 1994, 2004 i 2010.
- *Histología*. POIRIER, J. [et al.]. Barcelona: Masson, 2002.
- *Histología básica*. JUNQUEIRA, L. C.; CARNEIRO, J. Barcelona: Masson, 1987, 1996 i 2000.
- *Introducción a la biología celular*. ALBERTS, B. [et al.]. Barcelona: Omega, 1999.
- *Manual de microscopia*. LOCQUIN, M.; LANGERON, M. Barcelona: Labor, 1980.
- *Guías de disección. Invertebrados*. ROWETT, H. G. Q. Barcelona: Urania, 1976.
- *Guías de disección. El conejo*. ROWETT, H. G. Q. Barcelona: Urania, 1976.
- *Orígenes de la vida*. ROSNAY, J. de. Barcelona: Martínez Roca, 1970.
- *Técnicas de histología animal*. MARTOJA, R.; MARTOJA, M. Barcelona: Toray-Masson, 1970.
- *La vida, de la célula al hombre*. CECCATTY, M. de. Barcelona: Martínez Roca, 1969.

Han esdevingut indispensables qualsevulla de les seves publicacions dins la col·lecció «Seminari d'Estudis Universitaris», editats per la Institució Catalana d'Història Natural, intitolades:

- *Algunes tècniques d'obtenció de preparacions d'estructures i de teixits animals*, 1977.

- *Tècniques de transparentat d'invertebrats i d'esquelets de vertebrats: aplicacions*, 1978.
- *Tècniques senzilles d'obtenció de preparacions vegetals*, 1978.
- *Iniciació a les tècniques histològiques vegetals i animals*, 1994.

La recerca en l'àmbit científicotècnic sol produir-se mitjançant estretes col·laboracions amb altres investigadors que, sovint, esdevenen deixebles del seu mestre. Entre molts altres i del seu mateix departament, cal esmentar la doctora Maria Gràcia Bozzo, la doctora Montserrat Poquet, el doctor Enric Ribes i la doctora Maria José Amor. Tots ells varen continuar l'obra de la doctora Durfort estudiant la biologia de la reproducció dels invertebrats. A més, Mercè Durfort va afavorir i impulsar la creació d'altres grups de recerca del mateix departament, entre els quals cal destacar els encapçalats pel doctor Eduardo Soriano i la doctora Maria Carme Auladell, ambdós en l'àmbit de la neurobiologia. La figura científica i acadèmica de Mercè Durfort (catedràtica de biologia cel·lular a la UB) va estar lligada amb la del doctor Josep Egozcue (catedràtic de biologia cel·lular de la Universitat Autònoma de Barcelona), amb el qual va formar un tàndem indissoçiable que va dur la ciència i la recerca en l'àmbit de la biologia de la reproducció produïda a Catalunya als nivells més alts de reconeixement científic nacional i internacional.

SERGI BONET MARULL

Catedràtic de biologia cel·lular de la Facultat de Ciències,
Universitat de Girona. Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Mercè Durfort i l'Institut d'Estudis Catalans

Vaig conèixer la Mercè Durfort quan jo era estudiant de la carrera de ciències biològiques, durant la dècada de 1960, i ella era ajudant del professor que impartia l'assignatura d'histologia, el doctor Lluís Vallmitjana, un savi en el seu camp, però que, a criteri meu i de molts dels companys de carrera, feia unes classes difícils de seguir. La Mercè Durfort «[n]o només era tot el contrari d'en Vallmitjana: les seves explicacions, principalment a les pràctiques, eren entenedores, i hom tenia la sensació que es preocupava pels estudiants. Sobretot era molt bonica i jove, molt propera en edat als estudiants, i ens captivava tant per com ensenyava com per la seva mera presència a l'aula o al laboratori» (Ros, 2016). En un capítol del llibre referenciat recullo diferents aspectes de la vida universitària i acadèmica de la Mercè; aquí, però, em centraré en el seu pas per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), tal com jo el recordo.

Uns anys més tard, també jo ingressava al claustre de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona (UB) com a professor ajudant de classes pràctiques, i les nostres vides acadèmiques seguien camins paral·lels, encara que la Mercè sempre em portà un cert avantatge temporal: ella llegí la seva tesi doctoral el 1973, el mateix any que jo la meva; esdevingué catedràtica de biologia cel·lular el 1985 (jo d'ecologia el 1983) i va ingressar a l'IEC el 1989 (jo ho vaig fer el 1990), ambdós a la Secció de Ciències Biològiques. Fou la segona dona a ingressar a l'IEC, després de Creu Casas. Fou també presidenta de la Secció de Ciències Biològiques entre 1994 i 2000.

Tal com comentava el 2016:

Aquesta Secció està formada per una vintena llarga de metges i biòlegs [...], que han estat triats pels seus mèrits científics i per altres qualitats, com l'amor a la llengua [...]. Vull dir que, generalment, els membres de la Secció ja tenim una certa edat, tenim les nostres manies i la feina gairebé acumulada

en altres llocs: universitats i centres de recerca. Doncs la Mercè, al llarg del seu mandat com a presidenta de la Secció, i entre moltes altres coses bones [...], va encomanar a una colla d'acadèmics no diré que indolents, però sí capficats en les seves cabòries, la necessitat d'agilitar les activitats acadèmiques de la Secció, les publicacions, la recerca, les conferències, de fer una mica de vida social [...].

No és gens estrany, perquè la Mercè acadèmica no feia altra cosa que dur a l'Institut d'Estudis Catalans el tarannà bonhomíós però també enèrgic, rigorós i alhora molt humà, universitari i familiar, que tots coneixem de la Mercè professora i companya de fatigues universitàries. Espero, per al bé de la Universitat, de la Facultat i de l'IEC, que com a professora jubilada i emèrita i com a membre emèrit de l'Institut seguirà fent el que sempre ha fet i que contínuament ens recorda: que, a més (i abans) de científics, som persones. (Ros, 2016)

Entre els aspectes, diguem-ne, socials que Mercè Durfort va implantar a la Secció de Ciències Biològiques figuraven el repartiment de bombons o de caramels en les sessions ordinàries (la categoria dels dolços creixia si hom celebrava alguna festa com Sant Jordi). I això no només passava en les reunions mensuals de la Secció, sinó també en les reunions del Consell Permanent de l'Institut, al qual la Mercè assistia com a presidenta de la Secció de Ciències Biològiques. Recordo que, quan jo era president de l'IEC, en més d'una ocasió, i abans d'alguna reunió de l'equip de presidència, i sense venir a compte de cap esdeveniment festiu, la Mercè ens visitava a la sala de reunions i amb un breu comentari («per tal que els afers seriosos que tractareu no us amarguegin» o una cosa similar) ens obsequiava amb una capsa de bombons o amb pastissos deliciosos.

També promogué les fotografies de grup dels membres de la Secció, que es feren per primer cop (i en anys successius) quan ella n'era presidenta. Indirectament, això obligava els membres a assistir a la reunió de la Secció en la qual es faria la fotografia. Alguns membres molt enfeïnats només els veiem en aquelles ocasions...

En els seus dos mandats com a presidenta m'oferí el càrrec de tresorer de la Secció, que vaig acceptar; però em digué que seria un càrrec «honorífic», sense feina real. Efectivament, la presidenta de la Secció, amb o sense els altres membres de l'equip de presidència, era qui s'encarregava de demanar més recursos a la gerència de l'IEC i a distribuir els de la Secció. No em dolgué mai aquesta assumpció per part de la Mercè de les «meves» funcions administratives, perquè les resolía força millor del que jo ho hauria fet.

Sense deixar de banda els aspectes acadèmics que són la vida normal de les seccions de l'IEC, sovint la Mercè plantejava, per al seu debat eventual en les reunions, temes socials que ella creia (i jo i altres membres hi coincidíem) que calia no oblidar. També va ser ella qui va promoure una relació més intensa entre les diferents

seccions de l'IEC, en especial, amb la secció germana de Ciències i Tecnologia; puc dir el mateix en relació amb la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), que comparteix alguns membres amb l'IEC, entre els quals, la Mercè.

L'activitat de la Mercè a l'IEC no es limità a la Secció de Ciències Biològiques. Intervenia activament en els plens de l'Institut i, generalment, reclamava actuacions que ella considerava necessàries, dins i fora de l'Institut. Fou ella la primera a denunciar el disbarat arquitectònic que l'Ajuntament de Barcelona havia acordat afegir a la façana del Liceu (altres instàncies de l'IEC s'hi afegiren i, finalment, el 2016, l'Institut emeté un informe que desaconsellava l'actuació municipal. En l'haver de les intervencions de la Mercè a l'IEC, recordo almenys dues conferències, una de les quals, dictada en un ple de l'Institut, dedicades a divulgar les belleses de la natura, acompanyades de magnífiques imatges macro- i microscòpiques (la majoria, fetes per ella) i el seu significat.

Mercè Durfort fou la coordinadora i impulsora del projecte *Galeria de científics catalans*; actualment, *Galeria biogràfica de la ciència i la tècnica catalanes* (<https://scbscientifics.iec.cat/>), perquè estava convençuda que molts d'aquests científics no eren tractats com es mereixien en enciclopèdies diverses i en la Viquipèdia.

Quan penso que la Mercè combinava aquesta activitat a l'IEC amb altres de semblants a la RACAB i a l'Acadèmia de Medicina, a banda de les seves obligacions universitàries (recerca, docència, gestió i moltes més, tal com s'explica en altres apartats d'aquest volum), em sorprèn que pogués fer tantes coses alhora i tan bé. Això només s'explica per una ferma voluntat de treball, una gran dedicació a la ciència i a la cultura, i, si se'm permet el comentari, que no voldria que fos considerat masclista, perquè la Mercè, que no tingué fills propis, abocava als seus estudiants i doctorands l'amor i la dedicació que una mare ofereix a la mainada pròpia.

Mercè Durfort fou un exemple per als membres de l'IEC, com ho fou per als estudiants i professors de la UB. La recordaré sempre.

REFERÈNCIA CITADA

Ros, J. D. (2016). «Mercè Durfort, universitària». A: *La saviesa combinada: Reflexions sobre ecologia i altres ciències*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

JOANDOMÈNEC ROS
Catedràtic d'ecologia de la Facultat de Biologia,
Universitat de Barcelona (1986-2016).
President de l'Institut d'Estudis Catalans (2005-2021)

Mercè Durfort, amiga i acadèmica de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Des del 1967 fins al 2022 vaig coincidir amb la doctora Mercè Durfort en molts àmbits de les meves activitats en el món de la biologia. El primer contacte va ser quan ella era una jove professora i em feia pràctiques d'histologia a segon de carrera el curs 1967-1968, en una aula ubicada al tercer pis de l'edifici històric de la Universitat de Barcelona (UB). Els anys següents hi vaig tenir una relació escassa, primer perquè estava molt concentrat en la meua tesi doctoral, en la qual no hi havia res de morfologia per consultar-li, i després perquè, durant set anys, vaig estar deslligat de la UB. Tanmateix, a partir del 1982 vàrem coincidir com a professors a la Facultat de Biologia d'aquesta Universitat, on solíem aparèixer com uns dels clients més matiners al bar de la Facultat, ja ubicada a Pedralbes. Mentre esmorzàvem parlàvem de problemes de la Facultat o de terminologia microbiològica, ja que ella estava força implicada en temes de lexicografia (Jofre, 2023). També França i tot el relacionat amb aquest país veí era motiu de conversa d'una manera freqüent; li agradava parlar-ne (en part se sentia francesa, atès que va néixer a França). El contacte va ser més intens durant els anys 1983-1986, en què vàrem coincidir com a vicedegans en l'equip del degà d'aleshores, el doctor Josep Planas. Aquells anys foren molt intensos, una època de canvis a la UB, i, encara que no sempre estàvem d'acord amb el que calia fer i en la manera de solucionar els problemes, vàrem establir una bona amistat, que es va prolongar fins al final de la seva vida. Poc després de deixar el deganat, vaig exercir durant quatre anys com a vicerector de Recerca i Política Científica de la UB en el primer mandat del rector Josep Maria Bricall; per aquest motiu, en les nostres converses solia aprofitar per demanar-me quelcom, però això sí, a diferència de molts altres membres de la comunitat universitària, el que sol·licitava mai no era directament per a ella. Més tard, també vàrem coincidir com a membres a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB) i a l'Institut d'Estudis Catalans.

En totes les activitats en les quals vaig coincidir amb la doctora Durfort sempre es va mostrar participativa, responsable, generosa i sensible —amb molta intel·ligència emocional, que es diu ara. Però, també, tossuda i exigent en la defensa d'allò que ella creia que era correcte fer o que calia fer. S'implicava tant en tot que m'atreveixo a dir que era una institució dins de cada una de les moltes institucions on es movia.

La doctora Durfort va ingressar com a acadèmica numerària de la RACAB l'any 1993: fou així la primera dona acadèmica després de 229 anys de la seva fundació. També era acadèmica corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i de la Reial Acadèmia de Doctors d'Espanya (actualment, Reial Acadèmia Europea de Doctors).

És en relació amb l'activitat de la Mercè a la RACAB que m'estendré una mica. Com he dit, va ser-ne la primera acadèmica i, des del 1993, va participar molt activament en totes les activitats de la institució, tant en l'assistència als actes, com en feines de gestió i representació. Excepte la presidència, per a la qual no va voler mai postular-se, va acceptar tots els càrrecs que se li va demanar que exercís. Entre d'altres, ocupà els càrrecs de directora de la Secció 5a (Biologia) (2002-2006), comptadora (2006-2011), vicepresidenta (2011-2016) i acadèmica bibliotecària (2018-2022). En tots aquests períodes, ocupà diferents càrrecs que comportaven esdevenir ser membre de la Junta Directiva, que és l'òrgan de govern de la RACAB. La seva assistència a totes les reunions fou exemplar i sempre va exercir amb escreix les seves responsabilitats i aportava una especial sensibilitat en la resolució dels temes que se li encomanaven. A més, assumia feines de les quals no era responsable directa, com atendre visites de gent del barri per les Festes del Roser o tractar amb les floristes per la participació de la RACAB en la decoració floral d'edificis emblemàtics de la Rambla, entre d'altres. De vegades s'enfadava. Recordo un any que es va disgustar molt amb les floristes perquè en algunes ornamentacions, entre les quals, la de la RACAB, hi varen col·locar calaveres. Solia endolcir les reunions amb aportacions de llaminadures i xocolatines que feia pel seu compte, i sempre estava amatent a proveir de flors els espais que acollien actes destacats. També es va mostrar sempre molt atenta amb el personal de la RACAB. Encara fa pocs dies, una secretària em comentava que «se la troba molt a faltar».

A més de la seva participació en el funcionament de la RACAB, impartia conferències de divulgació tant a la Universitat de l'Experiència - UB com als Sopars amb Estrelles organitzats que se celebren als estius a l'Observatori Fabra. També ens ha deixat dues memòries, una corresponent a la sessió del seu ingrés l'any 1993, i l'altra, a la inauguració del curs 2000-2001.

En les dues memòries, a més del contingut que comentaré molt per sobre, hi apareixen trets comuns. En primer lloc, es pot apreciar que estan molt meditades i elaborades amb una gran cura; en segon lloc, contenen moltes citacions d'autors

catalans i espanyols, molt especialment de Ramón y Cajal, per qui sentia una admiració especial i, en tercer lloc, presenten unes fotografies excel·lents i originals. Finalment, val a dir que no s'estava de dir el que pensava sobre la política universitària i la política científica, així com de fer algunes crítiques a la comunitat científica (per exemple, l'excessiu delit per publicar i les modes científiques).

A la primera memòria a què em referiré (Durfort, 1991), que correspon al seu discurs d'ingrés, tracta dels problemes lligats a la interpretació d'imatges i dels artefactes deguts a la metodologia. Repassa les diferents fases de l'obtenció d'imatges microscòpiques —presa de mostra, tall, fixació, tinció, muntatge (medi i suport)—, en què es poden generar artefactes, que exemplifica amb investigacions pròpies i imatges originals, i en discuteix les possibles causes. Trobem un exemple del tipus d'informació que proporciona en la memòria, on es mostren unes estructures morfològiques denominades *discocilis*, cilis en forma de raqueta, cilis espiralats, de la mucosa dels gonoductes de la cloïssa *Tapes semidecussatus*, que poden ser motivades tant per una patologia com per una fixació incorrecta.

A la segona memòria (Durfort, 2000), pronunciada a la sessió inaugural del curs 2000-2001, que se celebrà el 19 d'octubre de 2000, parla d'imatges microscòpiques del món biològic d'una gran bellesa i que semblen obres d'art. D'aquesta memòria, se'n varen fer cinc edicions, un fet excepcional en aquest tipus de publicacions. Aquesta memòria té una organització atípica, ja que a més del que anuncia al títol introdueix un preàmbul i un recull, fora del text, de fotografies de talls histològics molt maques, que intitula «Quadres per una exposició». En el preàmbul, assenyalava que no se'n pot estar de fer-lo, fa un recorregut per edificis de Barcelona i d'algun altre indret de Catalunya, la majoria pertanyents al Modernisme, on apareixen animals i plantes que evoquen la natura. A la memòria pròpiament dita fa un recorregut que inclou observacions seves, així com d'altres autors, com Santiago Ramón y Cajal i Pío del Río Hortega, on compara observacions histològiques amb obra artística. A mi m'agrada especialment la fotografia d'un tall transversal d'una punxa de garota del gènere *Echinoidea* observada amb un microscopi electrònic de rastreig a pocs augments, que sembla talment una obra de ganxet de les que tots nosaltres de ben segur hem vist a casa nostra.

Al llarg de la memòria també fa esment d'alguns autors no científics, com Goethe o Nietzsche, fet que ens dona una idea de l'extensió dels seus interessos intel·lectuals. Molt ben documentat i entranyable, com sempre eren les seves intervencions, va ser el seu darrer treball de torn a l'Acadèmia, que versà sobre científiques catalanes destacades, de què malauradament no va quedar memòria escrita.

Afegeixo a manera d'addenda el text que el doctor Josep A. Bombí Latorre, actual president de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, i catedràtic emèrit d'anatomia patològica de la UB, i que fou responsable de la Unitat de Microscòpia

Electrònica a l'Hospital Clínic de Barcelona, m'ha fet arribar sobre el seu record de la doctora Durfort. Diu així:

El record de la doctora Mercè Durfort perdurà en nosaltres pel seu afany de servei al coneixement científic i la seva difusió i per la seva inacabable capacitat de treball, que es tradueix en una gran tasca òbviament científica i docent, però també d'història de la ciència o de defensa de la llengua catalana i, fins i tot, de recollida d'instruments científics obsolets per fer-ne conservació patrimonial. Era una persona entranyable que sempre estava disposada a col·laborar. Tot ho feia amb intel·ligència, dedicació i passió, com queda ben palès en les diverses institucions a les quals va pertànyer, com la Reial Acadèmia de Medicina.

Tanmateix, jo crec que una de les característiques que la distingeixen és el record que mantenen tots els alumnes que va tenir, especialment, per la seva dedicació i la seva personalitat. Com diu el doctor Juli Peretó, catedràtic de bioquímica i biologia molecular a la Universitat de València, a l'obituari que publicà a la revista *Mètode*, «era una d'aquelles mestres que deixava una empremta perenne en la manera de veure el món biològic, una espècie docent amenaçada d'extinció en les nostres universitats actuals».

Aquestes paraules dels doctors Bombí i Peretó complementen i amplien la meua visió de la Mercè, qui sempre serà un referent per a la RACAB, i per a mi d'una manera especial.

REFERÈNCIES CITADES

- DURFORT, M. (1991). «Reflexions sobre l'observació i la interpretació de les imatges microscòpiques en biologia cel·lular». *Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*. Tercera època, núm. 915, vol. III, núm. 8.
- (2000). «Aspectes estètics de la histologia (un elogi a la histologia)». *Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*. Tercera època, núm. 968, vol. lix, núm. 3.
- JOFRE, J. (2023). «Mercè Durfort, la passió per la ciència i la llengua». *Terminalia*, núm. 28, p. 89-90. DOI 10.2436/20.2503.01.198. ISSN 2013-6692 (ed. impresa); 2013-6706 (ed. electrònica) <<https://terminalia.iec.ca>>.

JOAN JOFRE
Catedràtic de microbiologia de la Facultat de Biologia,
Universitat de Barcelona (1982-2017). Institut d'Estudis Catalans.
President de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (2017-2021)

Mercè Durfort i la Societat Catalana de Biologia

Mercè Durfort era una científica que s'implicava amb dedicació i generositat en totes les tasques en les quals prenia part. En el marc de la Societat Catalana de Biologia (SCB), societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), es va dedicar a impulsar cursos i seminaris, a millorar la terminologia biològica i a assessorar des de l'àmbit científic la confecció de diccionaris i vocabularis. El darrer en què va participar va ser la *Terminologia de la genètica, la genòmica i l'enginyeria genètica humana*, en el marc de la posada al dia del *Diccionari de medicina* (DEMCAT). Per a la Mercè, la SCB va ser un referent. Des del seu nomenament com a membre agregada (número de soci 207), l'any 1968, va ser una militant activa, que va passar pel Consell Directiu, en el qual va exercir el càrrec de vicepresidenta primera (1982), quan n'era el president Jaume Palau i Albet. Quan va ser vicepresidenta primera, càrrec que va ostentar fins al 1985, va organitzar el curs *Cèl·lules sanguínies i fecundació 'in vitro' en mamífers* (1983).

Va ser secretària de la Secció de Ciències Biològiques de l'IEC del 1992 al 1993 i en va ser presidenta del 1994 al 2000. Per la seva àmplia dedicació a la SCB, va ser nomenada sòcia d'honor de la Societat, el 5 de novembre de 2014, i va presidir la sessió inaugural del curs. També va ser sòcia d'honor de la Institució Catalana d'Història Natural el 2005. En aquest sentit, es pot trobar més informació en l'entrevista publicada a la revista *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (Auladell Costa i Bozzo Duran, 2023).

En la sessió inaugural del curs 2014-2015, va impartir la conferència inaugural, en la qual va parlar de Santiago Ramón y Cajal. Portava per títol «Tribut al mestre». El president de la SCB, Josep Clotet, comentava en l'acte de nomenament de sòcia d'honor:

La història recent de la nostra Societat no hauria estat possible sense el compromís dels qui van reprendre les activitats en temps d'extrema dificultat,

sense la tasca de tots els consells directius de l'entitat, sense la professionalitat de qui treballa per a la SCB, ni sense l'entusiasme i la dedicació dels nostres socis més actius i fidels. Com a mostra de gratitud i reconeixement, la Societat Catalana de Biologia vol, aquest vespre, retre homenatge a una sòcia que ha marcat la nostra història particular i que és, sens dubte, un referent de compromís, de lucidesa i d'entusiasme per als més de 1.500 socis amb què compta la SCB. Avui la doctora Mercè Durfort serà nomenada sòcia d'honor de la Societat Catalana de Biologia. Que la seva tasca representi, per a tots, i per al projecte que compartim, un estímul que ens ajudi a millorar la nostra tasca en pro de la ciència i del país.

Com a presidenta de la Secció va estudiar les necessitats de les societats filials i va presentar les conclusions al Ple de l'IEC del 16 de desembre de 1994. Aquest text n'és un petit resum:

A partir del 1913 l'Institut d'Estudis Catalans anà creant, adscrites a les seves seccions, una sèrie d'associacions dedicades al conreu d'una o diverses especialitats científiques o culturals, constituïdes i desenvolupades sota la guia de l'Institut i amb el seu mateix esperit, per facilitar el contacte amb la societat científica i estimular el treball col·lectiu: les societats filials. Avui, quasi una trentena de societats filials constitueixen un dels pilars fonamentals de l'IEC. Són un instrument essencial per a abastar la gran diversitat d'especialitats científiques, per a fer sentir la presència de l'Institut entre la comunitat científica i intel·lectual, i per a relacionar-lo amb la nostra societat.

Remarcava que «cal potenciar les activitats de les societats filials, afavorint les de caràcter interdisciplinari i interinstitucional, i també les que s'organitzen fora del Principat. Cal que l'IEC les promogui i que adopti mesures dirigides a complementar i a facilitar el treball de les societats filials, facilitant el suport logístic —personal i material— adient i assegurant-ne l'adequada difusió» (Durfort, 1995).

La Mercè brillava amb llum pròpia. No cal dir que era una font inesgotable de coneixement, però la recordarem per la seva cordialitat, la seva disposició incondicional per ajudar, sempre amb una mirada penetrant i un somriure generós. La Mercè era un referent de compromís per als professionals de les ciències biològiques del nostre país.

REFERÈNCIES CITADES

AULADELL COSTA, C.; GRÀCIA BOZZO DURAN, M. (2023). «Mercè Durfort: una vida estimant la biologia». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, vol. 73, p. 10-12. DOI 10.2436/20.1501.02.220.

DURFORT, M. (1995). «Debat sobre les societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans. Funcions. Integració en l'estructura acadèmica i organitzativa de l'IEC. Text presentat per la doctora Mercè Durfort i Coll, presidenta de la Secció de Ciències Biològiques, al Ple de l'IEC el 16 de desembre de 1994». *Anuari IEC*, curs 1994-1995.

RAMON BARTRONS I BACH

Catedràtic de bioquímica i biologia molecular de la Facultat de Medicina i Ciències de la Salut, Universitat de Barcelona (1988-2023).

President de la Societat Catalana de Biologia (1994-2000).

Institut d'Estudis Catalans

MARIÀNGELS GALLEGRO I RIBÓ

Secretària administrativa de la Societat Catalana de Biologia

Mercè Durfort i Coll i la Institució Catalana d'Història Natural

Pots plorar perquè se n'ha anat, o pots somriure perquè ha viscut. Pots tancar els ulls i pregar perquè torni o pots obrir-los i veure tot el que ha deixat. Pots plorar, tancar la teva ment, sentir el buit i donar l'esquena, o pots fer el que li agradaria: somriure, obrir els ulls, estimar i seguir.

PROVERBI ESCOCÈS

Volem començar amb aquest proverbi escocès que la doctora Mercè Durfort ens va enviar en una ocasió arran de la mort d'una persona estimada, perquè pensem que definia molt bé la seva manera de viure. La doctora Durfort estimava la vida i en gaudia per sobre de totes les coses, incloent-hi les adversitats i les dificultats, també de les moltes que va haver d'afrontar ella mateixa. No li va ser fàcil convertir-se en una de les primeres catedràtiques de biologia de la Universitat de Barcelona (UB), per la seva doble condició de dona i estrangera (va néixer a La Suze-sur-Sarthe, País del Loira, França). Ni tampoc li va ser senzill fer-se un lloc dins d'entitats fortament masculinitzades, com la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB; va ser la primera científica a ingressar-hi, i això no va tenir lloc fins al 1993), l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) o la mateixa Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) de la segona meitat del segle xx.

La implicació de Mercè Durfort amb la ICHN començà aviat després del franquisme, amb l'anomenada *represa*. Aquesta tingué lloc oficialment l'any 1972, quan uns quants membres de l'IEC, encapçalats per Lluís Solé i Sabarís i Oriol de Bolòs, es constituïren en Junta Gestora Provisional. La refundació va caldre perquè, tot i que no havia estat mai derogada, sí que va ser suspesa temporalment el 1953 per l'aleshores president, el doctor Josep Maluquer Nicolau, davant les nombroses dificultats derivades de la postguerra que n'impedien el funcionament normal. El 1973, la doctora Durfort s'incorporà al Consell Directiu d'aquesta

ICHN renascuda i hi desenvolupà diversos càrrecs, entre els quals destaca el de bibliotecària durant el període 1974-1977.

A partir del 1975 va col·laborar d'una manera molt activa en una iniciativa de la Institució que va tenir una gran acollida: els anomenats *Seminaris d'Estudis Universitaris*. Aquests Seminaris tenien una orientació teoricopràctica i se centaven en temes concrets que requerien una formació addicional en biologia a la que s'impartia a les aules de la Universitat. La doctora Durfort en va coordinar quatre; tots, de tècniques avançades de microscòpia, del total de nou seminaris que es van dur a terme. La seva implicació en aquests Seminaris denota un compromís profund de la doctora Durfort amb la docència de qualitat, i una gran preocupació per la manca de mitjans a la qual s'enfrontaven (i s'enfronten) estudiants i professors universitaris, però també professors i alumnes d'escoles i instituts. En paraules de la doctora Durfort en la darrera edició (1994) d'aquests Seminaris:

Quan l'any 1975 la Institució Catalana d'Història Natural va pensar organitzar uns seminaris teoricopràctics dedicats als seus membres, jo vaig apuntar-me tot seguit a la iniciativa; i em van permetre de fer el primer. Malauradament, en aquella època, les pràctiques que podia oferir als meus estudiants universitaris eren molt migrades i un sentiment angoixant s'anava apoderant de mi; per això, la iniciativa de la Institució Catalana d'Història Natural em va permetre poder compensar els llicenciats i estudiants de biologia interessats en el món microscòpic, ja que ells podien acollir-se a aquella iniciativa i jo podia oferir-los unes sessions pràctiques bàsiques, però molt demostratives i il·lustratives. Conscient, alhora, que el professorat dels instituts i les escoles, igualment com els professors universitaris, havien de desenvolupar la seva tasca amb molt pocs mitjans i amb poc temps, vaig pensar que seria interessant i útil muntar uns seminaris en què allò que apareguessin ho poguessin repetir en el seu centre de treball [...]. La Institució Catalana d'Història Natural, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i jo mateixa, volem posar a les mans dels biòlegs una eina útil per al desenvolupament d'una part de llur tasca docent i de recerca, i als estudiants una eina que els centri i solucioni, d'una manera molt directa, alguns dels problemes que els sorgiran al llarg de llurs estudis.

La implicació de la doctora Durfort amb la docència queda també palesa en el fet que va impartir durant molts anys cursos d'estiu d'histologia vegetal i animal i de microscòpia, organitzats pel Laboratori Biològic de Sarrià, i que gairebé fins a la seva mort va impartir els cursos organitzats per les Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran, amb la col·laboració de la UB. Per tot plegat va deixar un record inesborrable en moltes promocions d'estudiants, com va quedar reflectit a les xarxes socials quan es va conèixer la seva mort (Jofre, 2023) i com podem rubricar alguns autors d'aquest escrit. Rigor, capacitat didàctica i dedicació, molt bona docència.

El vincle de la doctora Durfort amb la ICHN continuà amb intensitat, especialment d'ençà de la seva incorporació com a membre numerària de l'IEC adscrita a la Secció de Ciències Biològiques el 1989. La doctora Durfort destacava pel seu tarannà «diferent», un xic iconoclasta i provocador, que de vegades la feia discrepar del corrent principal que sovint caracteritza aquests consells de govern tan acadèmics. Això la connectava especialment amb la ICHN, una societat filial de l'IEC realment poc ortodoxa i construïda des de les bases naturalistes, amb moltes delegacions territorials i grups de treball estesos arreu dels Països Catalans que despleguen una gran activitat i aporten un gran dinamisme a la recerca naturalista. Sovint ens la trobàvem en les presentacions que, anualment, la ICHN feia a la sessió conjunta de les seccions de Ciències Biològiques i de Ciències i Tecnologia de l'IEC per retre comptes de les seves activitats i mai no hi va faltar quan formà part del Consell Directiu de la ICHN, del 2018 al 2021, donant suport amb la seva presència a les actuacions del Consell. Les reaccions de la doctora Durfort eren especialment entusiastes i d'una manera habitual posava en relleu la quantitat i la qualitat de la feina feta i la completesa de les nostres presentacions.

D'ençà del 2005, amb l'acord del Consell Directiu de nomenar-la sòcia d'honor, la doctora Durfort es retrobà amb una institució de la qual no havia deixat mai de ser part (Pujade-Villar i Munujos, 2015). A l'assemblea de socis en què fou nomenada, va fer-ne la semblança biogràfica el seu estimat amic, ara també desaparegut, doctor Ramon Maria Masalles, que va destacar el seu compromís amb la recerca, amb la docència universitària i amb el país. La doctora Durfort va agrair molt la distinció i va comentar que les paraules del doctor Masalles havien recollit plenament les seves motivacions.

La relació entre la doctora Durfort i la ICHN s'intensificà a partir del 2018, al final de la presidència del doctor Joan Pino i l'inici de la de la doctora Jordina Belmonte. En aquella data, la doctora Durfort va substituir el doctor Joaquim Gosálbez com a delegada de l'IEC al Consell Directiu de la ICHN, encàrrec que va desenvolupar fins que la malaltia la va dur a demanar ser substituïda. El doctor Xavier Turon en va prendre el relleu el juliol del 2021. La connexió i, per què no dir-ho, la complicitat de la doctora Durfort amb la dinàmica del Consell Directiu de la ICHN es va posar de manifest des del primer dia. Observadora, atenta, crítica sempre amb ànim constructiu, experta consellera i molt respectuosa, comptar amb ella ha estat una gran experiència i un gran ajut per a la ICHN. El doctor Joan Jofre, en una remembrança recent (Jofre, 2023) destaca que, a més de complir com ningú les funcions que li havien estat encomanades, la doctora Durfort sempre contribuïa amb un tacte exquisit i una gran sensibilitat al dia a dia i a la solució de problemes més o menys complexos. Ella sempre pensava en unes xocolatines o unes galetes per endolcir les reunions i en les flors per als actes públics. I el Consell Directiu de la ICHN pot donar fe d'aquesta provisió de dolços

i d'aquest tarannà exquisit, fins i tot quan calia tractar sobre temes que afectaven les relacions de la ICHN amb l'IEC.

Malgrat que la seva trajectòria científica la va acostar a una biologia més de l'àmbit fonamental, la doctora Durfort mai no va perdre el contacte amb el naturalisme pròpiament dit, com ho demostra el fet que va ser comissària de l'exposició «Exponatura», que, des dels seus inicis el 1980, es duia a terme cada any al Pati de la Facultat de Biologia de la UB. Les seves arrels naturalistes es mostren també en la seva participació al vídeo *180 anys del retorn del 'Beagle'*, en què es reflexiona sobre la influència que va tenir el viatge de Darwin en l'obra del naturalista i en la història de la ciència, una altra de les seves passions principals. I mai no va perdre de vista, en aquesta connexió amb el naturalisme, la referència de la ICHN, entitat a la qual enviava, com a moltes altres, una targeta de Nadal personalitzada amb motius dels nostres sistemes naturals.

El traspàs de la doctora Durfort va colpir molts sectors de la biologia, començant pel seu gran nombre d'alumnes i deixebles a la Universitat, però també a l'IEC. Les persones que van tenir la sort de col·laborar amb ella, com les secretàries de les societats filials de la Secció de Ciències Biològiques i la de Ciències i Tecnologia, sempre es van sentir apreciades i molt acompanyades pel seu caràcter decidit, proper i detallista i pel seu tracte exquisit. Sempre els feia arribar algun present per Nadal o pel seu sant, un missatge o una trucada de tant en tant quan sabia que les coses no anaven del tot bé. Continua sent-hi molt present i se la troba a faltar també entre aquest col·lectiu.

La ICHN ho va sentir especialment i va voler dedicar el seu Ajut a la Dona Naturalista de 2023 a la doctora Durfort. Aquest ajut s'atorga anualment i vol fomentar la recerca naturalista entre les investigadores dels Països Catalans. L'ajut recull, per tant, l'esperit de la doctora Durfort davant de la vida: recerca naturalista, feminisme i catalanitat. En un article publicat al web de la revista *Mètode* poc després de la seva mort, el doctor Juli Peretó, catedràtic de bioquímica de la Universitat de València i membre numerari de l'IEC, va definir la doctora Durfort com una gran dama de la ciència (Peretó, 2022). Nosaltres la reconeixem també com una gran dama de la recerca naturalista, i així li vam voler transmetre al seu sepeli, amb un ram de flors silvestres com a símbol de la seva connexió amb la natura del país.

Descansa en pau, Mercè.

REFERÈNCIES CITADES

DURFORT, M. (1994). *Iniciació a les tècniques histològiques vegetals i animals*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural. (Seminaris d'Estudis Universitaris; 9)

JOFRE, J. (2023). «Mercè Durfort, la passió per la ciència i la llengua». *Terminàlia*, núm. 28, p. 89-90.

PERETÓ, J. (2022). «Mercè Durfort, una gran dama de la ciència». *Mètode* [en línia]. València: Universitat de València. <<https://metode.cat/noticies/merce-durfort-una-gran-dama-de-la-ciencia.html>> [Consulta: 27 març 2025].

PUJADE-VILLAR, J.; MANUJOS, I. (2015). «Els socis d'honor de la ICHN, aquest any, Jordi Ribes i Rius». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, vol. 79, p. 165-179.

JOAN PINO

Catedràtic d'ecologia, Facultat de Ciències, Universitat Autònoma de Barcelona.

President de la Institució Catalana d'Història Natural (2012- 2018)

JORDINA BELMONTE

Professora titular del Departament de Biologia Animal, Biologia Vegetal i Ecologia, Facultat de Biociències, Universitat Autònoma de Barcelona.

Presidenta de la Institució Catalana d'Història Natural (2018-2024)

JULI PUJADE-VILLAR

Catedràtic del Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals, Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona.

Vicepresident de la Institució Catalana d'Història Natural

ISABEL MUNUJOS

Secretària administrativa de la Institució Catalana d'Història Natural

(1990-2023)

Mercè Durfort: la ciència com a patrimoni cultural

Tothom que va conèixer i tractar Mercè Durfort s'adonava de seguida de la seva qualitat humana. Com a dona científica, oferia sempre una imatge de proximitat, de confiança i d'empatia. Una dona científica singular: catedràtica de la Universitat de Barcelona (UB); membre de la Societat Catalana de Biologia, i, el 1989, escollida membre de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), on s'incorporà a la Secció de Ciències Biològiques. Era la segona dona que hi ingressava (després de Creu Casas, incorporada el 1978); el mateix dia consta l'ingrés de Teresa Cabré, a la Secció Filològica, de manera que aquell any 1989 l'Institut tenia tres dones com a membres.¹ El 1993 fou escollida membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB); en aquest cas va ser la primera dona que a entrar-hi.² En l'àmbit de les institucions, també era membre de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, des del 2000. A més, fou guardonada amb la Medalla Narcís Monturiol i amb la Creu de Sant Jordi, ambdues de la Generalitat de Catalunya, el 2002 i el 2004, respectivament.

Com hem vist, Mercè Durfort fou una investigadora amb una trajectòria acadèmica reconeguda. Dirigí vuit tesis doctorals, totes elles de dones, fet que no podem considerar casual, sinó fruit de la seva consciència d'obrir camins a les dones en el món de la recerca i de la universitat.

1. Hi hagué dones escollides com a membres en els anys anteriors, però com a membres corresponents: el 1966, l'arxivista i historiadora Aurea Javierre Mur, i el 1974, l'experta en filologies romàniques Rita Lejeune Dehouse. Vegeu IEC (Directori de membres 1907-2002, Barcelona, 2002) i les dades accessibles a través del web de l'IEC.
2. Probablement per això, l'acadèmic que la rebé fou el president de l'Acadèmia, llavors Enric Freixa Pedrals.

En aquestes línies volem assenyalar algunes característiques de la seva personalitat científica: el seu interès decidit per la cultura científica, pel patrimoni, per la difusió i per la història de la ciència.

PREOCUPACIÓ PER L'ENSENYAMENT I LA DIFUSIÓ DE LA BIOLOGIA

En l'àmbit laboral, Mercè Durfort acomplia perfectament allò que el filòleg, professor i rector estat de la UB Antoni M. Badia i Margarit havia anomenat «ciència i passió fins a la fi» (Badia, 1976), i que indica la importància d'una certa vehemència en la pràctica de la docència i la recerca en una disciplina. Aquest apassionament sol crear, en la persona que el té, la tendència a practicar una tercera línia de treball, a més de l'ensenyament i la investigació, i és la divulgació o la difusió del saber científic. Durfort va excel·lir en els tres àmbits, com comentarem a continuació, fixant-nos sobretot en l'aspecte divulgatiu —car els altres dos són tractats en altres capítols d'aquesta obra— i també en aquells que tenen a veure amb el patrimoni cultural i amb la història de la ciència a casa nostra.

Durfort va ser una professora molt reconeguda pels seus estudiants, tant —i sobretot— a la universitat, on va exercir el seu mestratge molts anys, com a l'ensenyament secundari, on també va treballar algun temps. Rosa Martínez, comunicadora científica de la Unitat de Comunicació Institucional de la UB, i exalumna seva, ens ha dit (10 de gener del 2025): «Recordo perfectament la passió de la doctora Durfort per la docència, era emocionant descobrir totes les dimensions del món cel·lular dia a dia a les seves classes. Som molt afortunades totes les persones que hem gaudit de la seva saviesa i el seu record és inesborrable». Aquest testimoni és, sens dubte, compartit per tothom que ha tingut la sort de ser, d'alguna manera (en nivells diversos i d'una manera més o menys formal), deixeble de Mercè Durfort; de fet, no calia haver estat deixeble seu per a reconèixer-li virtuts. Jordina Belmonte, professora de botànica de la Universitat Autònoma de Barcelona, que no n'havia estat, afirmava (10 de febrer del 2025), i no era pas cap excepció: «Quina gran dona! La vaig admirar sempre, des del primer minut de veure-la, i em va agradar viure-la de més a prop els últims temps».

La seva dedicació a millorar la docència també va ser reconeguda institucionalment. Un projecte d'innovació docent de diverses universitats en què ella participava per part de la UB, «GenomEdu», va rebre la distinció Jaume Vicens Vives de la Generalitat de Catalunya a la qualitat docent universitària de 2013 per la seva voluntat de renovació pedagògica, amb la creació de continguts docents i amb la incorporació d'eines web 2.0 en l'àmbit de la biomedicina i la biotecnologia.

Probablement pel fet d'haver fet docència preuniversitària, a la universitat va tenir sempre present de fer arribar l'ensenyament més enllà de la institució. És

per això que va organitzar i impartir diversos cursos de temàtiques relacionades amb la seva docència en biologia cel·lular amb un abast més ampli que el nivell de graus o postgraus universitaris. L'Institut de Ciències de l'Educació (ICE), de la UB, i la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) —de la qual fou sòcia mig segle, des del 1972 fins a la seva mort el 2022, membre del Consell Directiu com a bibliotecària del 1974 al 1977 i sòcia d'honor des del 2005 (Camarasa, 2000)— foren dos fòrums que usà per a aquesta activitat. Així, el curs de microscòpia electrònica —tècnica en l'ús de la qual fou capdavantera en l'àmbit de la recerca, si més no a la UB— impartit a l'ICE a mitjan anys 1980 i els de tècniques d'histologia animal i vegetal i, després, de bases per a la interpretació d'ultraestructures fets a la ICHN, a cavall entre les dècades de 1970 i 1980, en són molt bons exemples, car servien tant per a la recerca universitària com per a l'ensenyament universitari i preuniversitari. Vegem com ella mateixa ho explica (Durfort, 1994): «Quan l'any 1975 la Institució Catalana d'Història Natural va pensar organitzar uns seminaris teòrico-pràctics dedicats als seus membres, jo vaig apuntar-me tot seguit a la iniciativa» (repetim-ho: ciència i passió). «Conscient, alhora, que el professorat dels instituts i les escoles, igualment com els professors universitaris, havien de desenvolupar la seva tasca amb molt pocs mitjans i amb poc temps, vaig pensar que seria interessant i útil muntar uns seminaris en què allò que aprenguessin ho poguessin repetir en el seu centre de treball». Per aquest mateix motiu, va presentar propostes molt ben guiades de models de pràctiques d'histologia vegetal (Durfort, 1986a) i animal (Durfort, 1986b) en una publicació monogràfica sobre ciències naturals del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya adreçada al professorat de batxillerat. En consonància amb la importància que Durfort atorgava a les pràctiques, Xavier Font, professor de la UB i alumne d'ella tant a la universitat com, abans, al batxillerat, a l'Institut Menéndez y Pelayo de Barcelona, afirma: «Fèiem la major part de classes al laboratori». I afegeix: «Tinc uns apunts d'insectes que no es van superar a la carrera de biologia».

La seva presència en seminaris i en activitats similars als que hem esmentat va ser profusa. Marga Becerra, de la Unitat de Cultura Científica i Innovació de la UB ens ha explicat (10 de gener del 2025) un exemple que il·lustra l'interès de Mercè Durfort per comunicar la ciència a tots els nivells: «Ens va donar una col·lecció de preparacions per observar en el microscopi, que nosaltres vam fer servir a les primeres edicions de la Festa de la Ciència. Aquestes preparacions anaven acompanyades d'unes explicacions en paper que vaig preparar jo després d'una llarga classe particular que ella em va fer a la Facultat. Ho recordo molt! Va ser un taller que va tenir molt èxit!». En aquest testimoni, hi apareix una qualitat de Durfort, derivada del seu entusiasme per la feina que feia i per transmetre el que sabia: la disponibilitat per a organitzar i impartir formacions de temes adaptats a les necessitats i als nivells concrets de qui les hi demanava. Molts docents i in-

vestigadors hem estat beneficiaris de cursos a la carta preparats i ensenyats per Mercè Durfort.

En la mateixa línia, les traduccions i edicions d'un llibre de text clàssic de biologia cel·lular (Alberts *et al.*, 1994) mostren un altre aspecte de la difusió del coneixement. Cal afegir aquí un factor suplementari: la dedicació de Mercè Durfort a la normalització de l'ús de la llengua catalana en la ciència, ja que una de les edicions d'aquesta obra fou en català, cosa prou rara en l'àmbit dels manuals universitaris. Des de la Comissió de Dinamització Lingüística (en els primers temps, Comissió de Normalització Lingüística) de la Facultat de Biologia de la UB, a la qual va pertànyer i que va presidir força temps, va treballar per fer habitual l'ús del català en totes les activitats científiques, incloent-hi la divulgació, de ben segur. Tot això lliga amb la importància que Durfort donava al fet que calia comunicar la ciència amb un lèxic especialitzat acurat, tal com ho recull Jofre (2023), que ho qualifica de passió per la ciència i per la llengua. En són clares mostres la revisió conceptual d'obres lexicogràfiques de biologia cel·lular (TERMCAT, 1994; Enrique-Tarancon i Durfort, 1995) i la col·laboració activa que va mantenir amb la Comissió de Terminologia de l'IEC en la revisió de termes potencialment relacionats amb el nou diccionari normatiu que s'estava elaborant i la col·laboració que va mantenir amb el Centre de Terminologia - TERMCAT com a experta de la seva àrea.

Durfort va presidir, des del 1980 i durant molts anys, la Comissió Cultural de la Facultat de Biologia de la UB. A partir d'aquesta responsabilitat i, en ocasions, per la que també tenia, com hem dit, a la Comissió de Dinamització Lingüística, va fer famosa, a la Facultat i, més enllà, la diada (o setmana o quinzena) cultural de sant Jordi, amb un variat catàleg d'actes i d'exposicions que posaven la ciència, en aquest cas bàsicament la biologia, dins l'àmbit de la cultura. Com és lògic, va fer aportacions a l'exposició organitzada a la Facultat de Biologia el 2009, per a celebrar l'Any Darwin, en el bicentenari del naixement del naturalista i en el 150è aniversari de la publicació de la seva obra més famosa, *L'origen de les espècies*. A part d'això, no és pas estrany ni casualitat (atesa la voluntat i la capacitat de Durfort de difondre la ciència) que coordinés, el 2011, un acte d'homenatge al geòleg i professor de la UB Joaquim Montoriol, llavors recentment traspassat, un altre entusiasta divulgador científic.

Mercè Durfort fou una figura molt rellevant d'«Exponatura», una mostra divulgativa de fotografia i dibuix (i, en algun cas, papiroflèxia) inspirats en la natura, que se celebra a la Facultat de Biologia des de l'any 1981. També fou comissària de nombroses exposicions a la seva Facultat. En podem destacar una, el 2008, sobre el citòleg i històleg Jaume Pujiula. Amb motiu del centenari de l'Institut Biològic de Sarrià, organitzà una exposició que commemorava alhora aquest centre i una de les seves figures bàsiques, el pare jesuïta Pujiula, que, com direm més endavant, van

tenir rellevància en la formació i la recerca de Durfort. Pel que fa a un altre dels seus grans referents científics, al qual també ens referirem més endavant, Mercè Durfort fou una de les participants, el 2012, a la jornada de commemoració del 125è aniversari del nomenament com a catedràtic de la UB de Santiago Ramón y Cajal.

Són dignes d'esmentar també activitats divulgatives que podríem considerar del vessant més lúdic de la divulgació científica, com ara l'exposició que va organitzar el 2011 a la Facultat de Biologia titulada «La ciència en la filatèlia», amb segells de molts llocs del món dedicats a científics, amb motius basats en la natura o commemoratius d'esdeveniments científics. També ens sembla destacable l'autoedició (ben casolana, impressió a dues cares i plastificació) que va fer de punts de llibre amb imatges de microscòpia electrònica, els quals va distribuir generosament entre les seves coneixences.

Un dels centres d'interès de Mercè Durfort relacionats amb el retorn de la ciència a la societat era el patrimoni científic i la seva preservació i presa en valor. Ella fou la inductora de la instal·lació, des del trasllat de la Facultat de Biologia al Campus de la Diagonal, el 1982, d'una sèrie de vitrines on s'exposa tota una interessant sèrie de materials històrics, com ara instruments (amb presència important del món de la microscòpia, que era ben seu), mostres, publicacions i imatges. Això avui constitueix una de les vint-i-sis col·leccions patrimonials que formen el Museu Virtual de la UB, anomenada justament «Col·lecció Mercè Durfort d'instruments científics de la Facultat de Biologia». El 2020, Durfort va rebre, juntament amb tretze persones més, un reconeixement oficial de la UB per la seva contribució a preservar i enriquir les col·leccions del patrimoni cultural de la institució. En el mateix àmbit de manteniment i difusió de patrimoni, cal assenyalar que el primer etiquetatge de plantes de jardins de la UB amb noms científics i catalans de les plantes fou idea de Mercè Durfort.

RECUPERACIÓ DE LA MEMÒRIA DE LA BIOLOGIA A CATALUNYA

Una de les preocupacions de Mercè Durfort era la necessitat del reconeixement a l'activitat científica en una societat, la catalana, indiferent o escèptica en relació amb la seva comunitat científica i tècnica. Per a Durfort, un dels camins era la recuperació de la memòria de l'activitat investigadora, amb el convenciment que posar en valor la trajectòria de les investigadores i dels investigadors al Països Catalans seria fer un pas rellevant per canviar la situació. L'hem sentida, per exemple, reclamar a la Secció de Ciències de l'IEC que es proposés reconèixer més científics en el nomenclàtor de Barcelona i de totes les ciutats catalanes.

En aquest sentit, Durfort centrà molts esforços en la recuperació del llegat de Santiago Ramón y Cajal (1852-1934) a Barcelona. Veia en aquest científic un an-

tecessor en la biologia experimental (microscopista) i en la histologia, camps que ella va conrear, i no deixava d'assenyalar la qualitat extraordinària de la recerca de Ramón y Cajal, portada a terme, en un període decisiu, mentre era professor de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona (1887-1892). Més amunt hem evocat la tasca, per part de Mercè Durfort, de preservació del material microscòpic que ha estat la base per a tantes recerques en biologia, i ara recordem la seva devoció per un personatge cabdal en la història de la biologia, que havia fet ús d'aquesta mena d'instruments. Una frase de Durfort en una entrevista que se li va fer cap al final de la seva vida (Peiró, 2021) lliga del tot el seu interès per les tècniques i per la persona: «Tant interès tinc en la instrumentació com en la figura d'en Santiago Ramón y Cajal».

Mercè Durfort havia tingut l'oportunitat de formar-se experimentalment a l'Institut Biològic de Sarrià, on col·laborà fins al seu desmantellament el 1983. Aquest Institut va ser creat com a Laboratori Biològic de l'Ebre per la Companyia de Jesús el 1910 amb seu a Roquetes, a la vora del Col·legi Major de la Província jesuítica a Tortosa. Juntament amb el Laboratori Químic (1905) i l'Observatori (1904), era una peça clau de la formació dels aspirants a entrar a la Companyia, que estudiaven a la Facultat de Filosofia del Col·legi de Tortosa. Els dos laboratoris s'instal·laren en un edifici construït al costat de l'Observatori. El 1915, però, la Companyia decidí traslladar el Col·legi Major a Sarrià, llavors un municipi del Barcelonès. Els dos laboratoris es mogueren amb el Col·legi, però l'Observatori quedà a Roquetes, com no podia ser d'una altra manera.

El Laboratori Químic prengué aviat molta volada com a centre d'enginyeria química amb el nom d'Institut Químic de Sarrià. Al mateix temps, es creà igualment l'Institut Biològic de Sarrià. El promotor de la recerca biològica fou Jaume Pujiula (1869-1958), una persona amb unes qualitats tècniques extraordinàries com a experimentador biològic i microscopista. Pujiula era respectat en la comunitat biològica per les seves qualitats extraordinàries com a experimentador, tot i que era un detractor de l'evolucionisme, una opció que esdevingué cada cop més minoritària, atès que el món científic cristià es decantà d'una manera clara per l'evolucionisme, com ho posaren de manifest els treballs del també jesuïta Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955).

Per a Durfort, però, l'aportació de Pujiula a la biologia experimental era molt rellevant, gràcies a les generacions de biòlegs que perfeccionaren la seva tècnica amb ell o amb els seus successors, com és el cas de la mateixa Durfort. Ella no conegué Pujiula, però sí un dels seus successors, José Pertusa (1906-1983). Amb ell completà la seva pròpia formació com a experta observadora al microscopi i, a partir d'un cert moment, s'integrà com a col·laboradora principalment als cursos d'estiu que s'organitzaven a l'Institut Biològic. Durfort assistí a la decadència de l'Institut, que fou desmantellat a la mort de Pertusa, el 1983.

Probablement amb voluntat de deixar un testimoni de la seva experiència, Durfort va escriure un treball sobre l'Institut Biològic i la Institució Catalana d'Història Natural per al número 50 del *Butlletí* de la ICHN, aparegut el 1985, però enviat a publicar el desembre del 1983. Hi explica els orígens de l'Institut i la participació dels seus professors en diferents etapes de la ICHN. Durfort vol posar en valor el paper jugat per l'Institut Biològic en una etapa —fins a la dècada de 1970— en què les institucions universitàries vinculades amb la biologia (facultats de Ciències, Medicina i Farmàcia) no disposaven de mitjans experimentals adequats i l'Institut Biològic permeté la continuïtat i el desenvolupament de la disciplina en aquestes circumstàncies. La crisi de l'Institut Biològic, segons Durfort, vingué, d'una banda, del creixement de l'Institut Químic de Sarrià, un centre amb una gran projecció empresarial. D'altra banda, la recuperació dels centres universitaris el feren, en certa manera, més prescindible. No obstant això, com hem esmentat abans, la mateixa Durfort ja havia organitzat des del 1975 al si de la Institució Catalana d'Història Natural uns «Seminaris Universitaris» per oferir ensenyament de tècniques de laboratori amb microscopi a persones interessades, especialment, els professors de biologia de secundària, que també havien estat beneficiaris dels cursos de l'Institut Biològic.

El treball que podríem considerar culminant d'aquesta línia fou la biografia de Pujiula inclosa en l'obra *Ciència i tècnica als Països Catalans*, coordinada per Josep M. Camarasa i Antoni Roca Rosell, apareguda el 1995. Aquí Durfort podríem dir que rescata la figura de Pujiula. A més d'explicar les seves vinculacions internacionals, Durfort compara l'estil científic d'observador rigorós de Pujiula amb el de Ramón y Cajal.

D'acord amb el format del llibre, Durfort hi presenta una bibliografia essencial de Pujiula, un autor molt prolífic. El treball de Durfort se situa, doncs, entre la història de la ciència i la memorialística i aporta una informació de primera mà d'una tradició científica experimental molt rellevant entre nosaltres, tot i tenir una consideració marginal.

Mercè Durfort no es limità a ser un testimoni —rigorós i acurat— de l'activitat de recerca en biologia, sinó que es comprometé decididament amb la disciplina de la història de la ciència. Josep M. Camarasa afirma (29 de novembre de 2024) que ella va ser un element clau perquè, el 1988, s'admetés a la Facultat de Biologia la tesi d'història de la botànica que havia desenvolupat. Igualment, quan el 1990 es constituí la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Mercè Durfort s'hi integrà i donà sempre suport a les seves activitats.

Més amunt hem dit que les universitats catalanes no disposaven de mitjans experimentals adequats en comparació amb l'Institut Biològic de Sarrià, el potencial del qual Durfort va poder aprofitar. Això va començar a canviar, pel que fa a la microscòpia, el 1964, quan la UB va adquirir el primer microscopi electrònic

de Catalunya. Mercè Durfort fou una de les primeres investigadores que el va fer servir, per a la seva tesi doctoral, i ella mateixa, més endavant, va fer una ressenya històrica de la microscòpia electrònica a casa nostra. En aquest treball (Durfort, 2014), amb valor historicocientífic i molt divulgatiu, que va constituir la lliçó inaugural del curs 2014-2015 a la UB, fa primer una breu síntesi molt didàctica de l'evolució de la microscòpia i, després, una cronologia del progrés d'aquesta disciplina a Catalunya, amb evocació de diferents tècniques i de les persones investigadores capdavanteres en l'àrea. Durfort (2014) remarca que va escollir aquell tema perquè «l'adquisició dels dos primers microscopis electrònics de la Universitat de Barcelona, l'any 1964, ara farà cinquanta anys, va permetre a joves professors iniciar unes línies de recerca abans impossibles de fer a casa nostra, com ara la redescoberta de la cèl·lula» i assenyalava que, finalment, «tenim bons microscopis, tenim bons tècnics, gaudim d'una bona informació bibliogràfica, sols ens falta temps i un bon poder d'observació».

Una preocupació de Mercè Durfort era l'ensenyament de la biologia —principalment, a la universitat— i, en conseqüència, el futur professional dels biòlegs. El 2001 participà en una taula rodona sobre la qüestió de la formació dels professionals de la biologia dins del Setzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, on es mostrà escèptica amb les reformes en marxa, principalment, l'anomenat *Pla Bolonya*. A més de la seva intervenció en el debat sobre la professió, portà a terme una revisió exhaustiva de l'ensenyament de la biologia als Països Catalans en els segles XIX i XX. La publicà el 2012 arran del centenari de la Societat Catalana de Biologia. En aquest treball, Durfort (2012) en fa una avaluació de la trajectòria, però creiem que en el rerefons hi ha la idea que és imprescindible conèixer el passat per a entendre el present i, a més, intervenir en el futur.

Una iniciativa més recent de Mercè Durfort va ser la creació d'un web on es recullen les biografies dels científics catalans. Es creà el 2015 i, després de la defunció de la seva ideòloga, les seccions de ciències acordaren continuar-la, ara amb el nom de *Galeria biogràfica de la ciència i la tècnica catalanes. En honor a Mercè Durfort* (<https://scbcientifics.iec.cat>). Es tracta d'un treball en curs, però que ja ofereix informació d'unes 150 persones. El projecte de Durfort era molt ambiciós i, gràcies a la seva tasca, és possible anar-lo construint i perfilant.

CONCLUSIÓ

Mercè Durfort fou, doncs, una investigadora que va defensar la dimensió cultural de la ciència i hi va creure. Dedicà esforços molt intensos i interessants al reconeixement social de l'activitat científica i, per descomptat, a la seva difusió.

Durfort visqué una de les transicions de la nostra història científica recent i, en el cas de la biologia experimental i les tècniques microscòpiques, contribuí a promoure'n la renovació. Al mateix temps, participà en el debat i en els esforços per a un ensenyament de qualitat, enmig dels vaivens que han somogut la universitat i els ensenyaments científics en les darreres dècades.

Mercè Durfort veié de manera clara que la història de la ciència és un mitjà per a comprendre el present i preparar el futur. Ella mateixa era conscient dels episodis històrics que havia viscut de prop, i els analitzà i difongué, sempre des d'una perspectiva rigorosa.

La biologia, sens dubte, fou la seva gran passió. La ciència i la cultura formaven, per a ella, part d'un tot que calia conrear i difondre, tant en l'àmbit acadèmic com en el social. Podem donar testimoni que el seu entusiasme per la pràctica de la ciència en els diversos aspectes (docència, recerca, gestió, divulgació) era encomanadís i que la llavor que va sembrar ha ben germinat i som molts els que veiem —i volem seguir— la seva traça en el vigorós arbre de la ciència.

AGRAÏMENTS

A Marga Becerra i Rosa Martínez, que, a part dels seus testimonis, ens han facilitat informacions sobre algunes activitats docents i divulgatives de Mercè Durfort a la UB. A Jordina Belmonte i Xavier Font, igualment pel seu testimoni i per haver-nos donat dades sobre Mercè Durfort i la Institució Catalana d'Història Natural i l'ensenyament secundari, respectivament. A Josep M. Camarasa, pels seus comentaris sobre Mercè Durfort i la història de la biologia.

REFERÈNCIES CITADES

- ALBERTS, B. [et al.] (1994). *Biología molecular de la célula*. Barcelona: Omega; Fundació Barcelona. [Trad. de Mercè Durfort i Coll i Miquel Llobera i Sande]
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1976). *Ciència i passió dins la lingüística catalana moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Discurs inaugural del curs acadèmic 1976-1977]
- CAMARASA I CASTILLO, J. M. (2000). *Cent anys de passió per la natura: Una història de la Institució Catalana d'Història Natural: 1899-1999*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural [Memòria núm. 14]

- DURFORT I COLL, M. (1985). «L'Institut Biològic de Sarrià i la Institució Catalana d'Història Natural». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 50, p. 67-73.
- (1986a). «Un model de pràctica d'histologia vegetal». *Monogràfic 2. Les Ciències Naturals*, p. 25-26. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- (1986b). «Un model de pràctica d'histologia animal». *Monogràfic 2. Les Ciències Naturals*, p. 36-38. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- (1994). *Iniciació a les tècniques histològiques vegetals i animals*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural, 9, p. 1-50. (Seminaris d'Estudis Universitaris; 9)
- (1995). «Jaume Pujiula i Dilmé, S. I.: La morfologia microscòpica». A: CAMARASA, JOSEP M.; ROCA ROSELL, ANTONI (coord.). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 827-858.
- (2001). «Consideracions sobre el Pla d'estudis de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona». *Setzè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana: Llibre d'Actes*, p. 81-82.
- (2007). «La etapa barcelonesa de Santiago Ramón y Cajal». *Quark: Ciència, Medicina, Comunicació y Cultura*, 39-40, p. 66-74.
- (2012). «Història de l'ensenyament de la biologia a la Universitat». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, 63, p. 285-297.
- (2014). *Els inicis de la microscòpia electrònica a Catalunya*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona. [Lliçó inaugural del curs acadèmic 2014-2015]
- ENRIQUE-TARANCON, G.; DURFORT I COLL, M. (1995). *Vocabulari de biologia: Biologia cel·lular: Català, castellà, anglès*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- JOFRE I TORROELLA, J. (2023) «Mercè Durfort, la passió per la ciència i la llengua», *Terminàlia*, 28, p. 89-90.
- PEIRÓ RUBIO, K. (2021). «La vida és complexa. Hi ha una diversitat extraordinària de formes senzilles però a la vegada barroques». *La Mira* [en línia]. <<https://www.lamira.cat/persones/1699>>.

TERMCAT (1994). *Diccionari de biologia cel·lular*. Barcelona: Fundació Barcelona; TERMCAT - Centre de Terminologia.

ANTONI ROCA ROSELL

Professor titular d'història de la ciència al Departament de Matemàtiques,
Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona,
Universitat Politècnica de Catalunya (1999-2022). Institut d'Estudis Catalans

JOAN VALLÈS XIRAU

Catedràtic de botànica a la Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació,
Universitat de Barcelona. Institut d'Estudis Catalans

Mercè Durfort amb la seva amiga Josefina Español a la Fontana de Trevi, a Roma, durant el viatge organitzat pel Col·legi Oficial de Biòlegs l'estiu de 1966.

FOTOGRAFIA: Cortesia d'Eva Ribes.

Mercè Durfort amb la seva fillola Eva Ribes, en una excursió el febrer de 1973.

FOTOGRAFIA: Cortesia d'Eva Ribes.

Càtedra d'histologia de la Facultat de Ciències a l'edifici històric de la Universitat de Barcelona en una fotografia de l'any 1982. D'esquerra a dreta: Enric Ribes, Montse Poquet, Mercè Durfort, Elena Sagristà, Jaume Ferrer i Maria Gràcia Bozzo.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Maria Gràcia Bozzo.

Mercè Durfort amb Lluís Cornudella i Jordi Pujol, a la presidència de l'Institut d'Estudis Catalans, en una fotografia de principis de la dècada de 1980.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Ramon Bartrons.

Mercè Durfort amb Sergi Bonet, amb vestit acadèmic, davant l'Aula Santiago Ramón y Cajal, en ocasió de la inauguració del curs acadèmic 1992-1993 de la Universitat de Barcelona.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Sergi Bonet.

Fotografia de grup del Departament de Biologia Cel·lular a la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona, en ocasió de la celebració del Nadal l'any 2003.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Maria Gràcia Bozzo.

El president de la Generalitat Pasqual Maragall lliura la Creu de Sant Jordi a Mercè Durfort en l'edició de l'any 2004.

FOTOGRAFIA: Generalitat de Catalunya.

Mercè Durfort en l'acte en què se li lliurà el guardó de sòcia d'honor de la Institució Catalana d'Història Natural, l'any 2005. L'acompanya a la mesa Joan Pino, vicepresident de la Institució aleshores.

FOTOGRAFIA:
Cortesia de Joan Pino.

Mercè Durfort, consirosa, a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans durant la celebració d'un ple l'any 2006.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Ramon Bartrons.

Mercè Durfort davant d'un *transfer* sobre mur d'una fotografia al microscopi electrònic de transmissió d'un oòcit d'orada, *Sparus auratus*, l'any 2007.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Maria Gràcia Bozzo.

Festa de celebració de Mercè Durfort, l'any 2013. La Mercè, al mig, amb la placa de record que se li lliurà, envoltada de col·legues del Departament de Biologia Cel·lular.

FOTOGRAFIA: Cortesia de Maria Gràcia Bozzo.

Mercè Durfort amb Josep Carreras i Ramon Bartrons, expresidents de la Societat Catalana de Biologia en una excursió a Lluçà l'abril del 2013.

FOTOGRAFIA:
Cortesia de Ramon Bartrons.

Mercè Durfort l'any 2013, al costat d'un dels quadres de comandament del mític microscopi electrònic Philips 200, primer microscopi electrònic comprat per la Universitat de Barcelona (1965), i que li serví per fer la tesi doctoral.

FOTOGRAFIA: Hèctor Ruiz Martín.

Mercè Durfort, posant el 2013, amb una expressió molt típica seva, empàtica i sorneguera.

FOTOGRAFIA:
Hèctor Ruiz Martín.

Mercè Durfort en una entrevista que li feu Karma Peiró el novembre de 2021 dins la sèrie «Les altres cares de la ciència».

FOTOGRAFIA: Jordi Borràs Abelló.

Homenatge i comiat de la Universitat de Barcelona (UB) a Mercè Durfort, el 15 de novembre de 2022. L'acte tingué lloc a l'Aula Magna de la Facultat de Biologia. A la mesa, d'esquerra a dreta, Pere Puigdomènech, director de la Secció de Ciències Biològiques de l'Institut d'Estudis Catalans; Joan Guàrdia, rector de la UB; Rosina Gironès, degana de la Facultat de Biologia, i Jordi Isern, president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. En aquest moment estava intervenint Maria Gràcia Bozzo, del Departament de Biologia Cel·lular. També van participar-hi Joan Jofre, catedràtic emèrit de la UB; Xavier Llimona, catedràtic emèrit de la UB; Marc-Martí, president de la Societat Catalana de Biologia, i Jordina Belmonte, presidenta de la Institució Catalana d'Història Natural.

